

Η ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟ ΜΕΝΑΝΔΡΟ

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
1. Η ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΑΙ Ο ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΙΔΙΟΤΕΛΟΥΣ ΔΡΑΣΗΣ.....	5
1.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ.....	5
1.2 ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ.....	6
2. Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟΥΣ <i>ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ</i> ΚΑΙ ΣΤΟ <i>ΔΥΣΚΟΛΟ</i>	8
2.1 Η ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΕΓΕΙΡΕΙ ΤΗΝ ΚΑΧΥΠΟΨΙΑ.....	8
2.2 Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ	9
2.3 Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ	11
3. Η ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ	12
3.1 Η ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΤΗ ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ	13
3.2 Η ΕΥΓΕΝΗΣ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΟΝ <i>ΔΥΣΚΟΛΟ</i>	17
3.3 ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ	20
4. Η ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟΥΣ <i>ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ</i> ΚΑΙ ΣΤΟΝ <i>ΔΥΣΚΟΛΟ</i>	22
4.1 ΟΙ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ.....	22
4.2 ΟΙ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟ ΤΟΥ ΧΑΡΙΣΙΟΥ ΠΡΟΤΟΥ ΕΠΙΝΟΗΘΕΙ ΤΟ ΙΔΙΟΤΕΛΕΣ ΣΧΕΔΙΟ ΕΞΑΠΑΤΗΣΗΣ.....	24
4.3 ΤΟ ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΩΤΗΡΙΑ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΟΥΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ	25
4.4 Ο ΒΑΘΜΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΩΣ ΕΝΑΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ.....	27
4.5 Η ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ	28
4.6 Ο ΚΝΗΜΩΝ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ	29
4.7 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟΥ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΕΙ ΤΗΝ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ	32
4.8 ΤΟ HAPPY END ΣΤΟ <i>ΔΥΣΚΟΛΟ</i> ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ	33
5. Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΔΥΣΧΕΡΑΙΝΕΙ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΠΙΘΥΜΗΤΟ HAPPY END	34

5.1 ΕΞΕΤΑΣΗ ΕΚ ΤΟΥ ΑΝΤΙΘΕΤΟΥ	34
5.2 Ο ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΜΕ ΤΗ ΧΡΥΣΙΔΑ	35
5.3 ΤΟ ΨΕΜΑ ΤΗΣ ΣΑΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ	37
5.4 Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΙΑΣ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ ΓΙΑ ΤΟ HAPPY END	39
5.5 Ο ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΟΡΓΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΩΣΤΡΑΤΟ.....	41
5.6 Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΓΟΡΓΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΑΡΑΚΩΛΥΣΗΣ ΤΟΥ HAPPY END	43
5.7 Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ	45
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	47
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ.....	49

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτήν την εργασία θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο δραματουργός Μένανδρος προωθεί στα έργα του *Επιτρέποντες* και *Δύσκολος* την ιδέα της οργανωμένης δράσης προς την επίτευξη ενός ιδιοτελούς σκοπού, με το να την καθιστά απαραίτητη προϋπόθεση για το happy end του εκάστοτε έργου και έτσι προβαίνει σε απενοχοποίησή της. Στη μελέτη αυτή θα εστιάσουμε στα δραματικά πρόσωπα Αβρότονον και Σώστρατο από τα έργα *Επιτρέποντες* και *Δύσκολος* αντίστοιχα και κυρίως στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται να εκτελούν τα ιδιοτελή σχέδιά τους-η Αβρότονον υποδύεται τη μητέρα του παιδιού του Χαρίσιου, προκειμένου να επιτύχει την αναγνώρισή του από τον πατέρα του (ώστε το παιδί να ζήσει ως ελεύθερο) και να κερδίσει την ελευθερία της και ο Σώστρατος υποδύεται τον φιλόπονο γεωργό, με σκοπό να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα με την οποία είναι ερωτευμένος.

Στην παρούσα εργασία είναι απαραίτητο να έχουμε υπόψιν μας-όπως υποστηρίζει ο Arnott-ότι ο Μένανδρος, ως κωμωδιογράφος της εποχής του (4^{ος}-3^{ος}αι.π.Χ.) είχε ως στόχο να δώσει ένα χαρούμενο τέλος στα έργα του, το οποίο θα ικανοποιούσε το κοινό τους. Ο Μένανδρος όφειλε να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των πολιτών ως κωμωδιογράφος, προκειμένου να πάρει την πρώτη θέση στο διαγωνισμό. Από το γεγονός αυτό εικάζουμε ότι ο στόχος του δραματουργού δεν ήταν να προκαλέσει ή να σοκάρει, αλλά να ευχαριστήσει τους θεατές.¹

Είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε ότι δε θα επιχειρήσουμε μία ψυχαναλυτική καθεαυτήν προσέγγιση των εξεταζόμενων δραματικών προσώπων. Ωστόσο, εξετάζοντας τους χαρακτήρες σε επίπεδο περισσότερο περιγραφικό, θα επιστρατεύσουμε στοιχεία ψυχαναλυτικής και κοινωνιολογικής φύσης, ώστε να κάνουμε λόγο για τη δραματουργική τέχνη του Μενάνδρου. Η εξέταση, λοιπόν, των δύο αυτών δραματικών προσώπων θα έχει ως κεντρικό άξονα την υποκινούμενη από ιδιοτελή κίνητρα δράση τους στο δραματικό χρόνο των εν λόγω έργων, σε συνάρτηση με το πολυπόθητο happy end.

¹ Arnott 1981,215-216.

Μάλιστα, προκειμένου να γίνει περισσότερο αισθητή η απενοχοποίηση της ιδιοτέλειας αυτών των δραματικών χαρακτήρων, θα τους αντιπαραβάλουμε με μενάνδρεια δραματικά πρόσωπα τα οποία σε αντίστοιχες θέσεις δρουν ανιδιοτελώς και δυσχεραίνουν την επίτευξη του happy end. Πιο συγκεκριμένα, θα συγκρίνουμε την περίπτωση της Αβρότονον με αυτήν της Χρυσίδος από το έργο *Σαμία* και του Σώστρατου με αυτήν του Γοργία από το έργο *Δύσκολος*. Αφότου ολοκληρωθεί η εν λόγω διαδικασία θα προβούμε σε κάποια συμπεράσματα σχετικά με την απενοχοποίηση της ιδιοτελούς δράσης στα αναφερόμενα μενάνδρεια έργα. Οι παρατηρήσεις αυτές θα αφορούν-μεταξύ άλλων-στις επιδράσεις της φιλοσοφίας στις κωμωδίες του Μενάνδρου, αλλά και στις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες της εποχής του ποιητή.

Προτού ξεκινήσει η εξέταση όσων αναφέρονται παραπάνω, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ότι καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας μελέτης ο όρος ιδιοτέλεια δεν θα χρησιμοποιείται με τη στενή έννοιά του, αλλά καταχρηστικά. Ειδικότερα, η εν λόγω λέξη στο παρόν κείμενο θα περιγράφει την πρόθεση των ηρώων να εκπληρώσουν προσωπικές τους επιθυμίες οι οποίες, ωστόσο, εκ του αποτελέσματος δεν λειτουργούν βλαπτικά απέναντι στον ανθρώπινο περίγυρό τους. Μάλιστα, η κεντρική ιδέα αυτής της εργασίας έχει ως βάση το γεγονός ότι η δράση των ηρώων οι οποίοι δρουν με ιδιοτέλεια-όπως μόλις ορίστηκε αυτός ο όρος-λειτουργεί ευεργετικά για τους υπόλοιπους χαρακτήρες του εκάστοτε έργου.

1. Η ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΑΙ Ο ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΙΔΙΟΤΕΛΟΥΣ ΔΡΑΣΗΣ

1.1 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ

Είναι εύλογο να προκαλεί απορία ο παραλληλισμός των δύο δραματικών προσώπων τα οποία έχουν επιλεγεί ως παραδείγματα γι' αυτήν την εργασία. Εκ πρώτης όψεως η συνεξέταση της Αβρότονον και του Σώστρατος μοιάζει αδόκιμη, δεδομένου ότι πρόκειται για μία γυναίκα, εταίρα, δούλη και για έναν άντρα, πλούσιο και ελεύθερο. Σύμφωνα με τις κοινωνικές αντιλήψεις του ανδροκρατούμενου² κοινού του Μενάνδρου, ο Σώστρατος χαίρει εκ προοιμίου της αποδοχής των θεατών με βάση τις προαναφερόμενες ιδιότητές του. Αντιθέτως, η Αβρότονον συγκεντρώνει όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία καθιστούν το κοινό αρνητικά προκατειλημμένο απέναντί της.

Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή, ο Μένανδρος εύλογα δεν αποσκοπούσε στο να προκαλέσει τους θεατές του, αλλά στο να τους ευχαριστήσει, ώστε να ανταμειφτεί ως καλλιτέχνης της εποχής του με την πρώτη θέση στον ποιητικό διαγωνισμό. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτήν την παρατήρηση, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται η Αβρότονον ως δραματικό πρόσωπο στους *Επιτρέποντες*, σε σχέση με τον Σώστρατο στο *Δύσκολο*.

Πιο συγκεκριμένα, ο Σώστρατος παρουσιάζεται νωρίς στο έργο και δίνει την εντύπωση ότι διαθέτει πολύ βασικό ρόλο. Ο τρόπος παρουσίασής του στην υπόθεση του έργου και το μεγάλο μέγεθος του ρόλου του, κατά πάσα πιθανότητα δεν θα ξένιζε τους θεατές της εποχής του Μενάνδρου. Πρόκειται για έναν άντρα, όπως είπαμε ελεύθερο πολίτη. Στην Αθήνα του Μενάνδρου η πιο βασική ιδιότητα την οποία μπορούσε να κατέχει κάποιος-ώστε να έχει αξία η ζωή του στη συνείδηση της κοινωνίας-ήταν αυτή του Αθηναίου πολίτη³ και ο εν λόγω δραματικός χαρακτήρας, όχι μόνο πληροί αυτήν την προϋπόθεση, αλλά είναι και πλούσιος. Ο πλούτος, παρότι μπορεί να συνιστά αφορμή για αρνητική προκατάληψη εναντίον του κατόχου του σε κάποιες περιπτώσεις-όπως θα δούμε παρακάτω-προσδίδει κύρος.

² Arnott 1981,217.

³ Traill 1997, 38.

Ο Σώστρατος, λοιπόν, εν γένει είναι ένα δραματικό πρόσωπο με αρκετό κύρος σε αντίθεση με την εταίρα και δούλη Αβρότονον. Η ιδιότητα της εταίρας συνοδεύεται από αρνητικές συνδηλώσεις, καθότι το επάγγελμα αυτό ήταν συνδεδεμένο με το αντίστοιχο στίγμα για τις γυναίκες οι οποίες το ακολουθούσαν.⁴ Επίσης, το γεγονός ότι η κοπέλα είναι δούλη εκμηδενίζει την υπόστασή της στα μάτια ενός θεατή του 4^{ου}-3^{ου} αιώνα π.Χ..

Ενδεχομένως, αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο καθυστερεί η εμφάνιση της Αβρότονον στο έργο. Παρότι η ίδια, όπως θα αναφέρουμε και παρακάτω, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης των *Επιτρεπόντων*, η παρουσία της φαίνεται να περιορίζεται σε ένα μικρό αναλογικά μέρος της σωζόμενης κωμωδίας.

1.2 ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΗΡΩΩΝ

Παρακινούμενοι, ωστόσο, από το στόχο αυτής της εργασίας-όπως έχει διατυπωθεί στην εισαγωγή-θα αναφέρουμε κάποια στοιχεία τα οποία επιτρέπουν τη συνεξέταση της Αβρότονον και του Σώστρατου σε βάρος των φαινομενικά ανυπέρβλητων διαφορών τους. Αναλυτικότερα, το κλειδί για να φτάσουμε στο happy end στα δύο εξεταζόμενα έργα είναι ο ζήλος που επιδεικνύουν οι δύο ήρωες, ο οποίος προκύπτει από ιδιοτελή κίνητρα. Ακόμα ένα κοινό μεταξύ αυτών των δύο δραματικών προσώπων είναι το γεγονός ότι η κινητοποίησή τους για την επίτευξη των στόχων τους βρίσκει την αιτία της σε θετικές ηθικές αξίες. Η Αβρότονον θέτει σε εφαρμογή το ιδιοτελές σχέδιο, υποκινούμενη από την ηθική αξία της ελευθερίας και ο Σώστρατος από αυτήν του αγνού έρωτα. Μάλιστα, αυτό το στοιχείο καθιστά ακόμα πιο σαφές το γεγονός ότι ο όρος ιδιοτέλεια χρησιμοποιείται στο παρόν κείμενο καταχρηστικά.

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να προστεθεί ότι και στις δύο εξεταζόμενες περιπτώσεις το σχέδιο το οποίο εφαρμόζουν οι ήρωες για την επίτευξη του στόχου τους είναι ένα σχέδιο εξαπάτησης. Τόσο η Αβρότονον όσο και ο Σώστρατος προσπαθούν να επιτύχουν με μέσον το ψέμα. Μάλιστα, καθ' όλη τη διάρκεια των δύο

⁴ Traill 1997,39.

έργων οι εν λόγω χαρακτήρες δεν παρουσιάζονται να προβληματίζονται για το γεγονός ότι ψεύδονται.

Ένας επιπλέον συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο εξεταζόμενων μενάνδρειων χαρακτήρων είναι το γεγονός ότι τα κίνητρά τους είναι ιδιοτελή μεν, ευγενή δε. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τη στάση τους κατά τη διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου τους. Πιο συγκεκριμένα, ούτε η Αβρότονον ούτε ο Σώστρατος εκμεταλλεύονται ακραία τις καταστάσεις οι οποίες προκύπτουν κατά τη διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου εξαπάτησης, μολονότι έχουν τη δυνατότητα. Η Αβρότονον, παρότι πείθει τον Χαρίσιο ως μητέρα του παιδιού του, δεν σφετερίζεται εν τέλει τη θέση της Παμφίλης. Αντίστοιχα, ο Σώστρατος, δεν επιδιώκει να βρεθεί κοντά στην κόρη του Κνήμωνα με στόχο να την αποπλανήσει, εμμένει στην αγνότητα του έρωτά του και στο σχέδιό του να την παντρευτεί. Διαφορετικά, θα μπορούσε το σχέδιό του να περιορίζεται στο να κάμψει τις αντιστάσεις του Γοργία και κατά συνέπεια στην οργάνωση μίας πλεκτάνης, ώστε να βρεθεί χωρίς εμπόδια κοντά στην κοπέλα. Και στις δύο περιπτώσεις, λοιπόν, είναι εμφανές ότι η δράση των εν λόγω ηρώων δεν λειτουργεί βλαπτικά απέναντι στους ανθρώπους του περιβάλλοντός τους.

2. Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟΥΣ *ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ* ΚΑΙ ΣΤΟ *ΔΥΣΚΟΛΟ*

2.1 Η ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΕΓΓΕΙΡΕΙ ΤΗΝ ΚΑΧΥΠΟΨΙΑ

Η ιδιοτέλεια-όπως θα αναφέρεται συχνά σε αυτήν την εργασία-συνιστά το κλειδί για να φτάσει η πλοκή των δύο εξεταζόμενων έργων στο happy end, το οποίο ταυτίζεται στις κωμωδίες του Μενάνδρου με την ευημερία του θεσμού της οικογένειας. Αυτό το γεγονός οδηγεί σε απενοχοποίησή της, όπως θα επισημανθεί παρακάτω. Ωστόσο, προκειμένου να γίνει λόγος για απενοχοποίηση της ιδιοτέλειας της Αβρότονον και του Σώστρατου, είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι η ιδιοτελής διάθεση των ηρώων ενοχοποιείται σε κάποια σημεία των δύο εξεταζόμενων έργων.

Ενδιαφέρον έχει να παρατηρήσουμε ότι η ενοχοποίηση της δράσης προς ίδιον όφελος συνιστά ένα διαχρονικό θέμα. Στη σημερινή εποχή, πολλές φορές, το συμφέρον ως όρος έχει αρνητικές συνδηλώσεις και το κινήγι του προκαλεί καχύποπτες αντιδράσεις. Το να δρα κάποιος προς όφελός του συχνά γεννά την αρνητική προκατάληψη των συνανθρώπων του, καθότι υπάρχει ο κίνδυνος αυτή η ιδιοτέλεια να γίνει αυτοσκοπός. Σε μία τέτοια συνθήκη είναι εύλογο να ισχύσει το μακιαβελικό δόγμα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» και η δράση η οποία υποκινείται από ιδιοτελή κίνητρα να προκαλέσει βλάβη στον περίγυρο του δράστη.

Στους *Επιτρέποντες* και στον *Δύσκολο* τα σχέδια της Αβρότονον και του Σώστρατου έχουν ιδιοτελείς σκοπούς και παράλληλα ενέχουν το στοιχείο της απάτης. Αυτός είναι ένας συνδυασμός ο οποίος προκαλεί την καχυποψία των άλλων δραματικών προσώπων απέναντί τους. Το κοινό του Μενάνδρου, ενδεχομένως, συμμερίζεται αυτήν την καχυποψία σε ένα βαθμό, δεδομένου ότι η απάτη καθεαυτήν εΐθισται να έχει μόνο αρνητικές συνδηλώσεις στην κοινωνική πραγματικότητα.

Με βάση, λοιπόν, την παραπάνω παρατήρηση, παρά τις σαφείς διακηρύξεις της Αβρότονον και του Σώστρατου ως προς τις αγνές τους προθέσεις, το γεγονός ότι ψεύδονται για να επιτύχουν το στόχο τους ενδεχομένως σπείρει αμφιβολίες στους θεατές για την ηθική τους ποιότητα και κατά συνέπεια για την επερχόμενη στάση τους στο έργο.

2.2 Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

Η Αβρότονον είναι μία νεαρή εταίρα ψάλτρια, υπό την εξουσία ενός πορνοβοσκού. Στους *Επιτρέποντες* μαθαίνουμε γι' αυτήν αρχικά μέσω των άλλων δραματικών προσώπων τα οποία πρωτίστως κάνουν λόγο για την ιδιότητά της ως εταίρας (π.χ. στ.136,589,600).⁵ Το γεγονός ότι η Αβρότονον έκανε αυτό το επάγγελμα τη στιγμάτιζε⁶ στην κοινωνία και ήταν αφορμή για κακεντρεχή σχόλια εναντίον της-όπως βλέπουμε και από το διάλογό της με τον Ονήσιμο (στιχ.478).

Όταν η νεαρή δούλη μαθαίνει για το μωρό του Χαρίσιου από τον Ονήσιμο δηλώνει ότι πρέπει να αποκαλυφτεί η αλήθεια και το παιδί να μεγαλώσει ως ελεύθερο, εάν είναι αντίστοιχη η καταγωγή του (στιχ. 467-470). Αυτή της η πεποίθηση σε συνδυασμό με την ευφυΐα της-η οποία τονίζεται στο έργο (στ.557) -την ωθούν στην επινόηση του ιδιοτελούς σχεδίου εξαπάτησης το οποίο θα ενώσει την οικογένεια του Χαρίσιου.

Η Αβρότονον, αφότου συνέλαβε το εν λόγω σχέδιο, το γνωστοποιεί στον Ονήσιμο ο οποίος προβαίνει σε διάφορα σχόλια επ' αυτού. Από τα σχόλιά του γίνεται αντιληπτή η προκατάληψη εναντίον της νεαρής εταίρας για την επαγγελματική της ιδιότητα (στ. 478). Επιπλέον, όσα λέει ο δούλος στην Αβρότονον μαρτυρούν την καχυποψία του απέναντι στις προθέσεις της. Στους στίχους 538-540 ο Ονήσιμος επισημαίνει το όφελος το οποίο θα αποκομίσει η νεαρή δούλη από την επιτυχή έκβαση του σχεδίου της. Η ελευθερία της, σύμφωνα με τα λόγια του δούλου, είναι δεδομένη, εάν ευοδωθεί το σχέδιο.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Ονήσιμος κάνει λόγο για την ιδιοτέλεια της Αβρότονον φανερώνει την ενοχοποίησή της. Ειδικότερα στους στίχους 538-540 ο καχύποπτος δούλος επισημαίνει ότι η νεαρή εταίρα έχει παραλείψει να αναφέρει το κέρδος το οποίο θα αποκομίσει από την εμπλοκή της σε αυτό το σχέδιο. Επίσης, στο στίχο 542, εάν υποθέσουμε ότι είναι ρητορική η ερώτησή του, γίνεται αντιληπτό ότι ο Ονήσιμος αντιμετωπίζει την Αβρότονον με ειρωνεία.

⁵ Τα χωρία τα οποία συνιστούν σημεία αναφοράς στο αρχαίο κείμενο προέρχονται από την έκδοση του Sandbach, Oxford 1972.

⁶ Traill 1997,39.

Στη συνέχεια, ο δούλος προβαίνει σε έμμεση κατηγορία προς την κοπέλα ότι θα σφετεριστεί επ' άπειρον τη θέση της μητέρας του μωρού και ο ίδιος δε θα αποκομίσει κανένα κέρδος (στ.544-546). Αναλυτικότερα, αφότου ο Ονήσιμος υποθέσει ότι μέσω του σχεδίου της η νεαρή εταίρα θα κατορθώσει να κερδίσει την ελευθερία της, την κατηγορεί ότι δεν θα αποκαλύψει την αλήθεια για τη μητέρα του μωρού και άρα θα έχει λειτουργήσει πρωτίστως προς όφελός της και όχι προς το συμφέρον του παιδιού και του οίκου του Χαρίσιου, όπως εκείνη διατείνεται.

Παρατηρούμε σε αυτό το σημείο, ότι το γεγονός ότι η Αβρότονον σκοπεύει να εφαρμόσει ένα σχέδιο εξαπάτησης, προκειμένου να συντελέσει στην αναγνώριση του έκθετου μωρού και ενδεχομένως να αποκομίσει και η ίδια κάποιο κέρδος συνιστά επαρκές κριτήριο για να κατηγορηθεί από τον δούλο για αποκλειστικά ιδιοτελείς προθέσεις, βλαπτικές μάλιστα απέναντι σε μία οικογένεια. Αυτό συμβαίνει γιατί ο Ονήσιμος, εντοπίζοντας την ιδιοτέλεια της νεαρής εταίρας στην επικείμενη δράση της-και ενδεχομένως επηρεασμένος από το στερεότυπο ενάντια στις εταίρες-θεωρεί ότι αυτή η ιδιοτέλεια δεν θα περιοριστεί στην απελευθέρωση της νεαρής δούλης από τα δεσμά του πορνοβοσκού. Εντούτοις, ο Ονήσιμος εικάζει ότι το σχέδιο της Αβρότονον θα λάβει ακραίες διαστάσεις, με αποτέλεσμα το ψέμα της να εδραιωθεί σε βάρος των μελών του οίκου του Χαρίσιου.

Το ψέμα ως βάση του σχεδίου και η ιδιότητα της εταίρας η οποία ήταν συνδεδεμένη στη συνείδηση της τότε κοινωνίας με την πανουργία και την απάτη,⁷ συνιστούν στοιχεία ικανά να προδιαθέσουν τους συμπρωταγωνιστές της και το κοινό της κωμωδίας αρνητικά απέναντι στην Αβρότονον.

Ενδιαφέρον, στο σημείο αυτό, προκαλεί η στάση της ίδιας της κοπέλας σε σχέση με την ιδιοτέλειά της. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Αβρότονον λειτουργεί με τρόπο ο οποίος θα ταίριαζε σε κάποιον ο οποίος είναι ένοχος. Το γεγονός ότι η ίδια δεν κάνει καθόλου λόγο εξ' αρχής για την ενδεχόμενη απελευθέρωσή της θα μπορούσε να κινήσει τις υποψίες εναντίον της. Ακόμα και όταν ο Ονήσιμος αναφέρεται σε αυτό το ενδεχόμενο η νεαρή δούλη κρατάει μετριοπαθή στάση(στ.541). Από αυτά τα στοιχεία θα μπορούσε να προκύπτει ότι η Αβρότονον συναισθάνεται ότι η ιδιοτέλειά της ενδέχεται να ενοχοποιηθεί από τους γύρω της και ως εκ τούτου είναι ιδιαίτερα προσεκτική στον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται. Η

⁷ Traill 1997, 104.

έκβαση του έργου η οποία επιβεβαιώνει τις καλές προθέσεις της κοπέλας και ματαιώνει τα σενάρια περί διαιώνισης του ψέματός της θα μπορούσε να ενισχύει το επιχείρημα ότι η νεαρή εταίρα επιθυμεί να αποκρύψει την ιδιοτέλειά της, όχι λόγω κακής πρόθεσης και αίσθησης ενοχής, αλλά λόγω ευφυΐας.

2.3 Η ΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ

Ο Σώστρατος, σε αντίθεση με την Αβρότονον, δηλώνει εξ' αρχής το σκοπό της επικείμενης δράσης του, δηλαδή το γάμο του με την κόρη του Κνήμωνα, του οποίου την έγκριση επιζητά (στ.70-76). Μάλιστα, αυτή η ευθύτητα σε σχέση με τις προθέσεις του καθησυχάζει τον Γοργία και τον φέρνει με το μέρος του πλούσιου νεαρού. Στην αρχή της κωμωδίας πληροφορούμαστε από τον Πάνα ότι ο Σώστρατος είναι ερωτευμένος με την κόρη του Κνήμωνα. Ο πόθος του για τη φτωχή κοπέλα οδηγεί τον Σώστρατο στο να επιδιώκει να βρίσκεται κοντά της.

Η δράση του πλούσιου νεαρού σε σχέση με τον επιθυμητό γάμο είναι ιδιοτελής και κινητοποιείται από τον έρωτα τον οποίο αισθάνεται. Επιθυμεί να παντρευτεί την κοπέλα και έχει ήδη από την αρχή του έργου κινήσει τις διαδικασίες για να επιτύχει το στόχο του. Ωστόσο, όταν γίνεται αντιληπτή η παρουσία του στον περίγυρο της κοπέλας εγείρονται αντιδράσεις εναντίον του. Αρχικά, ο Δάος, ο δούλος του Γοργία θεωρεί ότι απώτερος στόχος του Σώστρατου είναι να αποπλανήσει την αθώα κοπέλα και σπεύδει να ενημερώσει επ' αυτού τον κύριό του. Ο Γοργίας με τη σειρά του πείθεται για τις πονηρές προθέσεις του πλούσιου νέου και τον συναντά, προκειμένου να προστατεύσει την αδερφή του (στ.231-381).

Στο σημείο αυτό, λοιπόν, παρατηρούμε ότι-όπως και στην περίπτωση της Αβρότονον-ο Σώστρατος πέφτει θύμα της προκατάληψης την οποία προκαλεί η ιδιοτελής πρόθεσή του. Η εν λόγω προκατάληψη συνίσταται στην πεποίθηση ότι ο ήρωας θα δράσει σταθμίζοντας μόνο το δικό του όφελος, χωρίς να υπολογίσει την κοπέλα και την οικογένειά της. Πιο συγκεκριμένα, ο Δάος και ο Γοργίας πιστεύουν ότι ο πλούσιος νεαρός, δρώντας με ακραία ιδιοτελή πρόθεση θα αποπλανήσει την κόρη του Κνήμωνα. Έτσι, ενοχοποιείται η ιδιοτέλεια του Σώστρατου η οποία ωστόσο περιορίζεται στο βαθμό στον οποίο δεν προκαλεί βλάβη ούτε στην κοπέλα ούτε στον περίγυρό της.

Ο Σώστρατος υποκινούμενος από τον έρωτά του για την αδερφή του Γοργία, επιδιώκει να βρεθεί κοντά στον Κνήμωνα, προκειμένου να τη ζητήσει σε γάμο. Ο στόχος του αυτός τον φέρνει κοντά και στην ίδια την κοπέλα και βλέποντάς την να χρειάζεται μία στάμνα με νερό τη βοηθάει (στ.189-206). Αυτή η στιγμή την οποία μοιράζεται με την κοπέλα αρκεί για να κινήσει την καχυποψία του Δάου και του Γοργία, με αποτέλεσμα ο δεύτερος μετά από λίγο να εξαπολύει ευθείς κατηγορίες εναντίον του. Ο πλούτος του νέου ο οποίος είναι έκδηλος από την ενδυμασία⁸ του σε συνδυασμό με την επαφή που είχε με την κοπέλα ενισχύουν την προκατάληψη εναντίον του. Η καχυποψία απέναντί του βασίζεται στην πεποίθηση του Γοργία ότι ο Σώστρατος ως πλούσιος σκοπεύει να φερθεί υποτιμητικά στους φτωχούς.⁹ Η περιουσία του σύμφωνα με τα λεγόμενα του Γοργία συνιστά εκείνο το στοιχείο το οποίο ωθεί τον Σώστρατο να μην υπολογίζει τις συνέπειες του υποτιθέμενου πονηρού σκοπού του (στ.271-298).

Ο πλούτος, λοιπόν, και η ιδιοτελής πρόθεση του ερωτευμένου νέου ενοχοποιούνται στα μάτια του Δάου και του Γοργία και τον φέρνουν ενώπιόν τους ως κατηγορούμενο. Η ενοχοποίηση του εν λόγω ήρωα βρίσκει πρόσφορο έδαφος στο γεγονός ότι ο Γοργίας είναι φτωχός, λόγω του οποίου ο νεαρός αγρότης είναι εύθικτος.¹⁰ Προκειμένου ο Σώστρατος να αντικρούσει τις κατηγορίες του Γοργία χρειάζεται να αποκαλύψει τον σκοπό του.

3. Η ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ

Όπως έχει αναφερθεί αρκετές φορές έως τώρα, ο κεντρικός άξονας της παρούσας εργασίας είναι τεχνικής φύσης και αφορά στον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής Μένανδρος απενοχοποιεί στη συνείδηση του κοινού του την ιδιοτέλεια των δύο εξεταζόμενων δραματικών προσώπων. Μία παράμετρος αυτής της τεχνικής-μεταξύ άλλων-είναι το ότι καθιστά την Αβρότονον και το Σώστρατο συμπαθείς στους θεατές των αντίστοιχων κωμωδιών του.

⁸Βλ. McDonald 2016,53.

⁹Βλ. McDonald 2016,53.

¹⁰ Arnott 1981,220.

Καθένας από τους δύο εν λόγω χαρακτήρες είναι πρωταγωνιστής στο ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης το οποίο συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για το χαρούμενο τέλος της εκάστοτε κωμωδίας. Με βάση όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι σαφές ότι το ψέμα στο οποίο έχει βασιστεί το σχέδιο και τα ιδιοτελή κίνητρα τα οποία οδήγησαν στην επιποίησή του συνιστούν καθαυτά στοιχεία με αρνητικές εκ πρώτης όψεως συνδηλώσεις.

Στη συγκεκριμένη κωμωδία όπου το ζητούμενο είναι το γέλιο είναι απαραίτητο να μην σκιάζεται η ελαφριά ατμόσφαιρα-η οποία συνιστά πρόσφορο έδαφος για την ευθυμία-με ζητήματα ηθικής κατωτερότητας όπως είναι η καιροσκοπία και η απάτη. Ωστόσο, όπως προαναφέρεται τα δύο αυτά στοιχεία είναι απαραίτητα στις εξεταζόμενες κωμωδίες, για την επιθυμητή έκβαση. Ένας τρόπος, λοιπόν, να λάβουν οι έννοιες του ωφελιμισμού και της απάτης πιο ελαφριά διάσταση είναι να γίνουν οι φορείς τους αποδεκτοί από το κοινό. Με αυτήν την τεχνική τέτοιου είδους στοιχεία είναι δυνατόν να νομιμοποιούνται στη συνείδηση των θεατών και να μην αποτελούν εμπόδια για τη δημιουργία της εύθυμης ατμόσφαιρας στην κωμωδία.

Στο πλαίσιο της παραπάνω παρατήρησης θα εστιάσουμε, στις ακόλουθες υποενότητες, στον τρόπο με τον οποίο ο Μένανδρος παρουσιάζει την Αβρότονον και τον Σώστρατο, ώστε το κοινό να τους αποδεχτεί και να επιθυμεί την επιτυχία του σχεδίου τους τόσο όσο και οι ίδιοι. Εξάλλου, καθεμία από τις δύο εν λόγω κωμωδίες κλείνει με τον θρίαμβο αυτών των δραματικών προσώπων τον οποίο είναι απαραίτητο να συμμερίζονται οι θεατές, προκειμένου η κωμωδία να θεωρείται επιτυχής.

3.1 Η ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΚΕΡΔΙΖΕΙ ΤΗ ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ

Από την αρχή του έργου οι αναφορές οι οποίες γίνονται στην Αβρότονον από τα άλλα δραματικά πρόσωπα εστιάζουν στην επαγγελματική της ιδιότητα-όπως προαναφέρεται. Κατά τη διάρκεια της εμφάνισής της στη σκηνή το λεξιλόγιο το οποίο χρησιμοποιεί (π.χ.στ.865:*φιλτάτη*) είναι ενδεικτικό μίας εταίρας.¹¹ Με το στερεότυπο της εταίρας συνάδει και η επιθυμία την οποία εκφράζει η Αβρότονον να προκαλείται αναστάτωση στα σπίτια (στ.166).¹² Στη συνέχεια η νεαρή δούλη

¹¹ Traill 1997, 130.

¹² Arnott 1981,222.

εκφράζει το παράπονό της που ο Χαρίσιος δεν την προσεγγίζει ερωτικά (στ.437-441), επίσης ένα στοιχείο ενδεικτικό της επαγγελματικής της ιδιότητας.¹³

Μέχρις ώρας, λοιπόν, η Αβρότονον λειτουργεί στους *Επιτρέποντες* ως μία φιγούρα αντιπροσωπευτική των εταιρών. Στη συνέχεια, ωστόσο, το μέγεθος του ρόλου της στην κωμωδία αυξάνεται και η ίδια έρχεται στο προσκήνιο με το ζήτημα του έκθετου βρέφους. Η παρουσία του μωρού στην κωμωδία δίνει τη δυνατότητα στους θεατές να δουν την τρυφερή πλευρά της νεαρής δούλης.¹⁴ Στους στιχ. 464-465 η Αβρότονον εκδηλώνει ενδιαφέρον για το παιδί του Χαρίσιου και της Παμφίλης. Έπειτα, εκφράζεται γι' αυτό με λόγια συμπόνοιας (στ.467). Όταν μάλιστα πληροφορείται για την ενδεχόμενη ελεύθερη καταγωγή του, παίρνει σαφή θέση απέναντι στο ζήτημα(στ.467-470).

Από αυτό το σημείο της εν λόγω κωμωδίας, ο ρόλος της Αβρότονον παύει να περιορίζεται σε αυτόν της νεαρής δούλης η οποία υφίσταται στο έργο μόνο ως παθητική παρουσία και επεκτείνεται σε αυτόν της δυναμικής και αποφασιστικής προσωπικότητας η οποία θα δώσει τη λύση στο πρόβλημα του Χαρίσιου και της Παμφίλης. Η Αβρότονον γίνεται στην ουσία πρωταγωνίστρια.

Ωστόσο, προτού επινοήσει το ιδιοτελές σχέδιο και αναλάβει δράση, η Αβρότονον εκδηλώνει ένα πλήρως ανιδιοτελές ενδιαφέρον για το μωρό. Μαθαίνοντας για την πιθανή ελεύθερη καταγωγή του εκφράζει την άποψη ότι είναι άξιος θανάτου όποιος του στερήσει το μέλλον ως ελεύθερου πολίτη (στ.467-469). Υποκινούμενη από την πεποίθηση ότι η ελευθερία είναι ένα αγαθό το οποίο δεν πρέπει να στερούνται οι άνθρωποι, μπαίνει σε έναν διάλογο με τον Ονήσιμο, ο οποίος θα την βοηθήσει να συνδυάσει τα γεγονότα και να επινοήσει το σχέδιο εξαπάτησης.

Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας της με τον δούλο δηλώνει ότι παρευρισκόταν με νεαρές κοπέλες στη γιορτή της θεάς Αρτέμιδος, όσο ήταν ακόμα παρθένα (στ.474-477). Η δήλωσή της αυτή είναι απαραίτητη, καθώς ενδεχομένως προκαλεί απορία μέχρι και αντιδράσεις το γεγονός ότι μία εταίρα συναναστρέφεται αγνές κοπέλες.¹⁵ Επιπλέον, η αναφορά της Αβρότονον στην τότε αγνότητά της θα μπορούσε να παρακινεί το κοινό να σταθμίσει το γεγονός ότι η νεαρή δούλη δεν ήταν πάντα

¹³ Arnott 1981,222.

¹⁴ Heap 2002-03, 108.

¹⁵ Traill 1997, 68.

εταίρα, προκειμένου να δει με συμπάθεια αυτό το δραματικό πρόσωπο. Μάλιστα, από το γεγονός ότι στο εν λόγω επάγγελμα η Αβρότονον βρίσκεται υπό την εξουσία και επιτήρηση του πορνοβοσκού συνάγεται το συμπέρασμα ότι η απώλεια της αγνότητάς της δεν ήταν επιλογή της.¹⁶ Ως εκ τούτου θα ήταν δυνατό ο θεατής της παράστασης να δει με συμπόνια το εν λόγω δραματικό πρόσωπο, του οποίου η πορεία της ζωής καθορίστηκε από κάποιον άλλον.

Στη συνέχεια του διαλόγου της με τον Ονήσιμο, η Αβρότονον εξιστορώντας την εμπειρία της στα Ταυροπόλια αναφέρει ότι δεν θα πει ψέματα (στ.491). Η ίδια δεν επιθυμεί να μιλήσει επιπόλαια για ένα θέμα το οποίο θεωρεί τόσο σημαντικό όπως αυτό της αναγνώρισης του παιδιού. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τους μετέπειτα στίχους (στ.500-501). Η σοβαρότητα με την οποία η Αβρότονον αντιμετωπίζει το ζήτημα του μωρού του Χαρίσιου δεν συνάδει με το στερεότυπο της ελαφρόμυαλης εταίρας. Μάλιστα, στη συνέχεια προτρέπει άμεσα τον Ονήσιμο να φανερώσει στον κύριό του την αλήθεια (στ.494-495). Στο σημείο αυτό, ο δούλος χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο (στ. 498) δηλώνει την επιθυμία του να εμπλακεί και η Αβρότονον στη διαδικασία η οποία θα οδηγήσει στην αναγνώριση του μωρού. Από τους μέχρι τώρα αναφερόμενους στίχους δεν προκύπτει ότι η νεαρή δούλη ασχολείται με την υπόθεση του βρέφους προς ίδιον όφελος, αλλά από ανιδιοτελές ενδιαφέρον.

Το ενδιαφέρον αυτό την οδηγεί στη σύλληψη του σχεδίου εξαπάτησης, χάρη στο οποίο θα συντελεστεί η αναγνώριση του έκθετου βρέφους. Όταν η Αβρότονον παραθέτει στον Ονήσιμο τις λεπτομέρειες του σχεδίου, ο ίδιος επισημαίνει το δικό της όφελος από την εμπλοκή της στην υπόθεση, την απελευθέρωσή της. Σε αυτήν την παρατήρηση η Αβρότονον απαντά με επιφυλακτικότητα (στ.541), επίσης ένα γνώρισμα το οποίο δεν εμπίπτει στο στερεότυπο της εταίρας.

Στη συνέχεια, όταν ο Ονήσιμος την κατηγορεί για επικείμενο σφετερισμό της θέσης της Παμφίλης (στ. 545-546), η Αβρότονον απαντά ότι η μοναδική επιθυμία της είναι η απόκτηση της ελευθερίας της (στ.447). Μάλιστα, η ευχετική ευκτική (*γενοίμην*) σε συνδυασμό με την επίκληση στους θεούς και τη μετέπειτα επίκληση στην Πειθώ, μαρτυρούν για ακόμα μία φορά τη μετριοπάθεια με την οποία αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο να αποκομίσει ίδιον όφελος από την επιτυχία του σχεδίου της. Αυτό το

¹⁶ Ireland 2010, 234.

γεγονός θα μπορούσε να μετριάξει την ιδιοτέλεια της νεαρής εταίρας και να συνηγορεί υπέρ του ανιδιοτελούς ενδιαφέροντος της απέναντι στο μέλλον του μωρού.

Ενδιαφέρον έχει να παρατηρήσουμε ότι ανεξάρτητα από το βαθμό ιδιοτέλειας ο οποίος χαρακτηρίζει τη δράση της Αβρότονον το κίνητρό της σε κάθε περίπτωση σχετίζεται με μία ηθική αξία, αυτήν της ελευθερίας.¹⁷ Η νεαρή δούλη προχώρησε σε διάλογο με τον Ονήσιμο, εν πρώτοις, από την ανησυχία της μην χάσει ένας άνθρωπος το ύψιστο αγαθό της ελευθερίας. Στη συνέχεια, συνέλαβε ένα σχέδιο εξαπάτησης το οποίο θα εξυπηρετούσε στο να αποδείξει ότι το έκθετο βρέφος πρέπει να ζήσει ως ελεύθερος πολίτης. Ακόμα και η ιδιοτέλειά της περιορίζεται στην πλήρωση της επιθυμίας της να είναι ελεύθερη. Το κίνητρο, λοιπόν, για την εμπλοκή της στην υπόθεση της οικογένειας του Χαρίσιου είναι ευγενές και οι προθέσεις τις αγνές. Το γεγονός ότι μία εταίρα αναλαμβάνει δράση υποκινούμενη από το ιδανικό της ελευθερίας θα μπορούσε να ωθήσει το κοινό να συμπαθήσει το εν λόγω δραματικό πρόσωπο.

Μεταξύ άλλων δε θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στην εξυπνάδα της Αβρότονον. Το γνώρισμά της αυτό μάλιστα, τονίζεται από τον Ονήσιμο (στ. 557). Η νεαρή εταίρα συλλαμβάνει και οργανώνει μία πλεκτάνη με καλό σκοπό και χωρίς βοήθεια. Το πνεύμα της, παρότι γυναίκας, φαίνεται ότι ξεπερνά αυτό του άντρα συνομιλητή της Ονήσιμου και λειτουργεί προς όφελος του άντρα πρωταγωνιστή Χαρίσιου.¹⁸ Η οξύτητα του πνεύματός της γίνεται πιο έντονα αντιληπτή από την παρουσίασή της στο πλευρό του αφελούς και πονηρού δούλου. Η εξυπνάδα της συνιστά επίσης ένα στοιχείο το οποίο καθεαυτό φέρει θετικό πρόσημο και δεν συνάδει με το στερεότυπο της εποχής για τις γυναίκες.

Στη συνέχεια της κωμωδίας, στη σκηνή όπου η Αβρότονον συναντά την Παμφίλη (στ.856-877), διακρίνουμε την τρυφερότητα και τη συμπόνοια με την οποία η νεαρή δούλη αντιμετωπίζει το μωρό και προσεγγίζει την κόρη του Σμικρίνη. Η γενικότερη

¹⁷ Βλ. Traill 1997, 116-117. Σε αυτές τις σελίδες η Traill αναφέρει ότι η προβολή των θετικών στοιχείων της Αβρότονον τα οποία την καθιστούν συμπαθή στο κοινό από τον Μένανδρο δίνουν την αίσθηση ότι η ίδια αξίζει την ελευθερία. Επίσης, βλ. Traill 2008, 231, όπου η Traill επισημαίνει πως η Αβρότονον ως εταίρα είναι μία φιγούρα συνυφασμένη με την ιδέα ότι οι υπηρεσίες τις οποίες προσφέρει έχουν κάποιο αντίτιμο. Ωστόσο, η ίδια υποστηρίζει ότι το γεγονός ότι η νεαρή εταίρα θα αποκομίσει κάποιο κέρδος από την ευχάριστη έκβαση της υπόθεσης του έκθετου μωρού δεν αναιρεί τις ηθικές προεκτάσεις της δράσης της.

¹⁸ Arnott 1981,218.

στάση της μαρτυρά το ενδιαφέρον της για την οικογένεια της νεαρής γυναίκας. Με προσοχή προσεγγίζει την Παμφίλη, ώστε να μην την τρομάξει-ούσα η ίδια εταίρα, ενώ η Παμφίλη είναι μία γυναίκα από ανώτερη κοινωνική τάξη-και να της εμπνεύσει εμπιστοσύνη, ώστε η νεαρή μητέρα να εκδηλώσει το ενδιαφέρον της για το μωρό. Σε αυτή τη σκηνή, μάλιστα, επιβεβαιώνεται ότι η Αβρότονον δεν σκοπεύει να σφετεριστεί τη θέση της Παμφίλης και άρα ήταν ειλικρινής απέναντι στον Ονήσιμο νωρίτερα. Η ειλικρίνεια είναι ακόμα ένα στοιχείο το οποίο δε συγκαταλέγεται στα χαρακτηριστικά μίας εταίρας με βάση το στερεότυπο της εποχής.

Σε όλα τα παραπάνω στοιχεία τα οποία συγκεντρώνει ο δραματικός χαρακτήρας της Αβρότονον και αντίκεινται στη στερεοτυπική εικόνα μίας εταίρας στην εποχή του Μενάνδρου, καθιστώντας την μία συμπαθητική φιγούρα στο έργο, έρχεται να προστεθεί και η εικασία για την απελευθέρωσή της από τον Χαρίσιο. Το γεγονός ότι ένας χαρακτήρας με κύρος στη συνείδηση του κοινού ενδέχεται να επιβραβεύσει τη νεαρή εταίρα, νομιμοποιεί και εντείνει ενδεχομένως τη συμπάθεια για το πρόσωπό της. Ο Χαρίσιος είναι ένας ελεύθερος πολίτης με βασικό ρόλο στους *Επιτρέποντες* τον οποίο η Αβρότονον χαροποιεί με τη δράση της σε τέτοιο βαθμό, ώστε να διαφαίνεται η προοπτική ότι εκείνος θα εξαγοράσει την ελευθερία της από τον πορνοβοσκό. Εάν-με βάση τους σωζόμενους στίχους του έργου-εικάσουμε ότι κάτι τέτοιο συνέβη στο τέλος των *Επιτρεπόντων*, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ευφύες και καλοπροαίρετο σχέδιό της Αβρότονον κατάφερε να κερδίσει ένα από τα βασικά δραματικά πρόσωπα της κωμωδίας και κατά πάσα πιθανότητα και το κοινό της.

3.2 Η ΕΥΓΕΝΗΣ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΟΝ ΔΥΣΚΟΛΟ

Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι, ενώ ο Πάνας στον πρόλογο της κωμωδίας πληροφορεί το κοινό για την ηθική ποιότητα του Γοργία (στ.27-28), η αναφορά του στο Σώστρατο περιορίζεται σε περιγραφικής και όχι αξιολογικής φύσης λεπτομέρειες. Ο Μένανδρος, λοιπόν, δεν προδικάζει στους θεατές το ρόλο του Σώστρατου στο έργο. Ωστόσο, μέσα από τις δραματουργικές μεθόδους του αποδίδει σε αυτό το δραματικό πρόσωπο στοιχεία τα οποία το καθιερώνουν στη συνείδηση του κοινού ως μία μορφή με περισσότερο θετικό απ' ό,τι αρνητικό πρόσημο.

Στο μεγαλύτερο μέρος της εν λόγω κωμωδίας ο Σώστρατος δίνει την εντύπωση ότι λειτουργεί ιδιοτελώς και εγωκεντρικά. Η δράση του υποκινείται από τον έρωτά του για την κόρη του Κνήμωνα και αποσκοπεί στην ικανοποίηση των αναγκών τις οποίες γεννά αυτός ο έρωτας. Σε πολλές περιπτώσεις της Νέας Κωμωδίας ο ερωτευμένος νέος-είτε έχοντας παρασυρθεί από το πάθος του είτε υπό την επήρεια μέθης-προβαίνει σε αποπλάνηση ή βιασμό της κοπέλας. Ωστόσο, στο *Δύσκολο* αυτό δεν συμβαίνει, παρότι στο εν λόγω έργο συγκεντρώνονται αρκετά χαρακτηριστικά του μοτίβου του βιασμού τα οποία συναντάμε στη Νέα Κωμωδία.¹⁹

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι το κοινό της Νέας Κωμωδίας στην εποχή του Μενάνδρου, βλέποντας το Σώστρατο τόσο ερωτευμένο και κοντά στην κοπέλα, ενδεχομένως να ανέμενε ότι ο ήρωας θα υπέκυπτε στον πειρασμό να την αποπλάνησει ή και να τη βιάσει. Αυτές οι πράξεις, μάλιστα, συνιστούσαν εγκλήματα στην Αθήνα της εποχής του Μενάνδρου, καθώς έφερναν ντροπή σε όλη την οικογένεια του θύματος.²⁰ Η καχυποψία του Δάου και του Γοργία απέναντι στον πλούσιο νεαρό δεν είναι αβάσιμη στη συνείδηση του κοινού της Νέας Κωμωδίας και ενδεχομένως ένα μέρος των θεατών τη συμμερίζεται. Ο Σώστρατος, ωστόσο, δρώντας παρά προσδοκίαν, επικεντρώνει την προσοχή του στο πώς θα καταφέρει να παντρευτεί την κοπέλα. Μάλιστα, χάρη σε αυτήν την αντίθεση μεταξύ των πραγματικών προθέσεων του πλούσιου νεαρού και της λανθασμένης κρίσης του Γοργία γι' αυτόν προκύπτει η κωμική ειρωνεία.²¹

Οι προθέσεις, λοιπόν, του ερωτευμένου νέου απέναντι στην κόρη του Κνήμωνα είναι αγνές. Μάλιστα, παρότι σε όλο το έργο γίνεται έντονα αντιληπτή η ανυπομονησία του και η μεγάλη ένταση με την οποία βιώνει τον έρωτά του, ο ίδιος δεν χάνει τον έλεγχο σε ό, τι αφορά τη συμπεριφορά του απέναντι στην κοπέλα. Όταν την πλησιάζει της φέρεται με σεβασμό και επιθυμεί να τη βοηθήσει και να θαυμάσει μόνο την παρουσία της (στ.192-211). Όπως προαναφέρεται, ο Σώστρατος εκ πρώτης όψεως δρα εγωκεντρικά και ιδιοτελώς στο έργο²², καθότι φαίνεται να χρησιμοποιεί τα άλλα δραματικά πρόσωπα για την ευόδωση του σχεδίου του. Ωστόσο, η όλη δράση του υποκινείται από μία ηθική αξία, αυτήν του αγνού έρωτα. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει το πάθος του είναι ενδεικτικός της αγνότητας και καλοσύνης

¹⁹ Rosivach 1998, 36-37.

²⁰ Arnott 1981, 218.

²¹ Arnott 1981, 226.

²² Haegemans 2001, 691-692.

του. Μπορεί μεν ο ίδιος να είναι ένας ήρωας παθιασμένος με τον έρωτά του για την κοπέλα, αλλά είναι γεγονός ότι οι επιδιώξεις του δεν προκαλούν καμία βλάβη.²³

Όταν ο Σώστρατος κατηγορείται από το Γοργία για τις υποτιθέμενες πονηρές προθέσεις του δηλώνει άμεσα το σκοπό του να παντρευτεί την αδερφή του και κερδίζει τον συνομιλητή του (στ.319). Το γεγονός ότι ο Μένανδρος παρουσιάζει το Γοργία να τίθεται πια με το μέρος του πλούσιου νέου είναι καταλυτικό όχι μόνο για την πλοκή του έργου, αλλά και για τη γνώμη την οποία θα διαμορφώσει το κοινό για το Σώστρατο. Ο ποιητής έχει χαρακτηρίσει εξ αρχής θετικά το Γοργία με τον πρόλογο του Πάνα και η γνώμη ενός τόσο συνετού χαρακτήρα ασκεί επιρροή στο κοινό. Επιπλέον, είναι πιθανό το κοινό να αποτελείται ως επί το πλείστον από ευκατάστατους πολίτες, γεγονός το οποίο επίσης λειτουργεί υπέρ του δραματικού χαρακτήρα του Σώστρατου.

Ο ερωτευμένος νέος δεν αντικρούει μόνο την κατηγορία του Γοργία η οποία αφορά στις προθέσεις του για την κοπέλα, αλλά και τον υπαινιγμό του ότι λόγω του πλούτου του θα θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο. Ο ίδιος, μιλώντας στον πατέρα του εκφράζει την άποψη ότι όποιος έχει πλούτη πρέπει να τα μοιράζεται (στ.797-812). Γενικότερα, στην τελευταία πράξη της κωμωδίας ο Σώστρατος παρουσιάζεται πιο ώριμος απ' ότι στις προηγούμενες και δείχνει να τον απασχολεί το πώς αισθάνονται οι άνθρωποι γύρω του.²⁴ Η διάθεσή του αυτή σε συνδυασμό με την ισότητα²⁵ με την οποία αντιμετωπίζει το φτωχό Γοργία αποτελούν δείγματα της καλοσύνης του ήρωα και συγκαταλέγονται στα στοιχεία τα οποία τον καθιστούν συμπαθή στο κοινό.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η επινόηση του ιδιοτελούς σχεδίου συντελείται κατά βάσιν από το Γοργία-καθότι ο ίδιος υποκινούμενος από το ενδιαφέρον του για τη θετή αδερφή του επιθυμεί να την αποκαταστήσει-και όχι από το Σώστρατο. Ωστόσο, ο Σώστρατος προθυμοποιείται να ακολουθήσει πιστά τις υποδείξεις τόσο του Γοργία όσο και του Δάου (στ.361-362, 370). Ο ερωτευμένος νέος είναι πρόθυμος και υπάκουος απέναντι στον αδερφό της κοπέλας ο οποίος-όπως προαναφέρεται-έχει εκ προοιμίου κερδίσει το κοινό. Μάλιστα, οι δύο νέοι άντρες αναπτύσσουν μία αληθινή φιλία στη διάρκεια του έργου, με το Γοργία να βοηθάει το Σώστρατο και τον δεύτερο να θέλει να του το ανταποδώσει.

²³ Krauss, Miner 2009, 107.

²⁴ Haegemans 2001,691.

²⁵ Post 1960,156.

Χάρη στη φιλία μεταξύ των δύο ηρώων έρχεται στην επιφάνεια η ανιδιοτελής πλευρά του χαρακτήρα του Σώστρατου.²⁶ Όταν πια ο ερωτευμένος νέος έχει επιτύχει το στόχο του, αισθανόμενος ευγνωμοσύνη και φιλία για το Γοργία επιθυμεί να του δώσει για σύζυγο την πλούσια αδερφή του. Μάλιστα, καταβάλλει προσπάθεια για να πείσει τον πατέρα του επ' αυτού (στ.791-812).²⁷ Μέσω αυτής της δράσης του Σώστρατου, ο Μένανδρος επιτυγχάνει να προσδώσει ακόμα ένα θετικό στοιχείο στην εικόνα του ερωτευμένου νέου.

Σύμφωνα με την παρατήρηση της Haegemans,²⁸ προκύπτει ότι, ενώ ο Σώστρατος στην αρχή του έργου παρουσιάζεται ως πλήρως απορροφημένος από τον έρωτά του για την κόρη του Κνήμωνα και εγωκεντρικός, ο χαρακτήρας του δε συνίσταται μόνο από αυτά τα στοιχεία. Το ακραίο συναίσθημα το οποίο βιώνει σε συνδυασμό με το νεαρό της ηλικίας του και το στοιχείο της επιμονής μπορεί μεν να προβάλλονται ως τα μόνα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του στην αρχή της κωμωδίας, ωστόσο εκ των υστέρων το κοινό του Μενάνδρου παρατηρεί περισσότερα. Ο τρόπος με τον οποίο ο Σώστρατος επιλέγει να διαχειριστεί το πάθος του για την κοπέλα, ο καλόβολος και χαριτωμένος χαρακτήρας του, η διάθεσή του να αντιμετωπίζει με ισότητα τους γύρω του και η ανιδιοτελής πράξη του προς όφελος του φίλου του μαρτυρούν καλές ποιότητες αυτού του ήρωα και συντελούν στο να πάρει το κοινό με το μέρος του. Μάλιστα, δεν είναι δυνατό να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο γάμος τον οποίο τόσο επιθυμεί ο εν λόγω ήρωας είναι ιδιαίτερα επωφελής για την φτωχή κόρη του Κνήμωνα.²⁹

3.3 ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ

Αρχικά, παρατηρώντας τον τρόπο με τον οποίο ο δραματουργός φέρνει στο προσκήνιο το ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο εξεταζόμενων περιπτώσεων. Ειδικότερα, στο *Δύσκολο*-όπως προαναφέρεται-ο ιθύνων νους πίσω από την ιδέα να παριστάνει ο Σώστρατος το

²⁶ Haegemans 2001,693.

²⁷ Haegemans 2001,691-692.

²⁸ Haegemans 2001,691-692.

²⁹ Ireland 1995, 129.

φιλόπονο γεωργό είναι ο Γοργίας. Αυτό συνάδει με το γεγονός ότι ο πλούσιος νέος βιώνει με μεγάλη ένταση τον έρωτά του για την κοπέλα, ώστε του είναι δύσκολο να συγκροτήσει τη σκέψη του, πόσο μάλλον να επινοήσει ένα τέτοιο σχέδιο. Μάλιστα, ο ίδιος έχει επιτύχει τα λιγότερα σε σχέση με τον επικείμενο γάμο του συγκριτικά με τους άλλους ήρωες.³⁰ Εντούτοις, στους *Επιτρέποντες*, η Αβρότονον είναι εκείνη η οποία συλλαμβάνει την ιδέα να εξαπατήσει πρόσκαιρα το χωρισμένο ζευγάρι, προκειμένου να επιτύχει την αναγνώριση του βρέφους. Αυτό το γεγονός αναδεικνύει το ρόλο της στην κωμωδία και από δευτερεύον δραματικό πρόσωπο γίνεται στην ουσία πρωταγωνίστρια. Από την άλλη, στο *Δύσκολο* ο Μένανδρος δεν χρειάζεται να αναθέσει αυτήν την πρωτοβουλία στο Σώστρατο ο οποίος είναι αποδεκτός εξ αρχής ως πρωταγωνιστής στο κοινό.

Ακόμα μία διαφορά μεταξύ των δύο εξεταζόμενων δραματικών προσώπων σε σχέση με το ιδιοτελές σχέδιο αποτελεί και το ότι, ενώ ο Σώστρατος έχει καθοδήγηση και συμπαραστάτες στην προσπάθειά του να επιτύχει το στόχο του, η Αβρότονον δρα αυτόβουλα και μεμονωμένα-δανείζεται μεν το δαχτυλίδι από τον δούλο, ωστόσο μόνη της αναλαμβάνει δράση. Το αντίστροφο σενάριο, ενδεχομένως, δε θα ήταν αληθοφανές, καθότι ένας ελεύθερος άντρας αναμένεται να έχει υποστηρικτές και δούλους οι οποίοι τον ακολουθούν, σε αντίθεση με μία δούλη εταίρα η οποία υφίσταται την προκατάληψη την οποία συνεπάγεται η επαγγελματική της ιδιότητα και η δουλειά. Το γεγονός, μάλιστα, ότι η Αβρότονον ενορχηστρώνει κάθε βήμα της ίντριγκας η οποία θα ενώσει την οικογένεια του Χαρίσιου αναδεικνύει ακόμα περισσότερο τη συνεισφορά της στην προστασία μίας οικογένειας, ευνοώντας την εικόνα της στα μάτια των θεατών.

Επίσης, η νεαρή δούλη καθ' όλη τη διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου της είναι πλήρως συγκεντρωμένη και προσεκτική στη δράση της σε αντίθεση με το Σώστρατο. Ο πλούσιος νέος, απορροφημένος από τον έρωτά του για την κόρη του Κνήμωνα, δεν είναι προσηλωμένος στο στόχο του να κερδίσει την εύνοιά του (αφήνει το σκoinί, στ.680-681). Εξάλλου, ο στόχος του είναι σαφής, ιδιοτελής και δηλωμένος εξ αρχής στο κοινό και δεν προκύπτει η ανάγκη να πειστούν οι θεατές για τις προθέσεις του, ώστε να φροντίσει ο ποιητής να τον παρουσιάσει περισσότερο συγκροτημένο. Αντιθέτως, στην περίπτωση της Αβρότονον, ο Μένανδρος επιστρατεύει την

³⁰ Ireland 1995, 167.

επιφυλακτικότητα, τη μετριοπάθεια και την προσεγμένη δράση αυτού του δραματικού προσώπου, προκειμένου να αντικρούσει την εντύπωση ότι η νεαρή δούλη είναι επιπόλαιη όπως επιτάσσει το στερεότυπο. Η Αβρότονον δεν έχει το περιθώριο να κάνει λάθη, καθώς το περιβάλλον της είναι ήδη αρνητικά διακεείμενο απέναντί της, σε αντίθεση με τον προνομιούχο Σώστρατο ο οποίος χαίρει της αποδοχής όλων-ακόμα εν τέλει και του Κνήμωνα-κατά τη διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου.

Από αυτήν τη σύγκριση δεν θα μπορούσε να λείπει και μία αναφορά στην ιδιοτέλεια των δύο εν λόγω ηρώων. Όπως προαναφέρεται, ο Σώστρατος σε όλη τη διάρκεια του έργου δηλώνει και υποστηρίζει την επιθυμία του να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα, μία επιθυμία ιδιοτελή. Αντιθέτως, ο Μένανδρος δεν παρουσιάζει μία Αβρότονον η οποία εξ αρχής δηλώνει ότι θα διεκπεραιώσει αυτό το σχέδιο εξαπάτησης για να κερδίσει την ελευθερία της. Ο ποιητής περισσότερο προβάλλει από μεριάς της τα ανιδιοτελή κίνητρα τα οποία την ωθούν να συνδράμει στην αναγνώριση του βρέφους παρά την ιδιοτέλειά της. Αυτό το επιτυγχάνει, παρουσιάζοντάς τη να αντιμετωπίζει εξ αρχής πολύ σοβαρά το ζήτημα της ενδεχόμενης ελευθερίας του βρέφους και πολύ αυστηρά τη διακύβευσή της. Η νεαρή δούλη μάχεται για κάτι το οποίο εξ ορισμού αφορά σε άλλους, σε αντίθεση με τον Σώστρατο. Εάν το σχέδιό της επιτύχει, πρωτίστως θα σώσει έναν άνθρωπο από το ζυγό της δουλείας και θα ενώσει μία οικογένεια.

4. Η ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΟΥΣ *ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ* ΚΑΙ ΣΤΟΝ *ΔΥΣΚΟΛΟ*

4.1 ΟΙ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ

Όπως προαναφέρεται, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει ο ποιητής τους δύο εξεταζόμενους δραματικούς χαρακτήρες στα έργα του-είτε άμεσα είτε έμμεσα, δηλαδή από την οπτική των άλλων δραματικών προσώπων-τους καθιστά συμπαθείς στο κοινό. Υπάρχει, λοιπόν, ένα ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης, οι φορείς του οποίου προβάλλονται με στοιχεία τα οποία πιθανόν κερδίζουν την καλή διάθεση των θεατών απέναντί τους. Κατά τη διάρκεια παρακολούθησης ενός δραματικού έργου είναι δύσκολο, λειτουργώντας ο θεατής αφαιρετικά, να απομονώσει τη δράση από τον δράστη. Οι ενέργειες, λοιπόν, ενός ήρωα ο οποίος έχει κερδίσει το κοινό με τα καλά

στοιχεία του χαρακτήρα του-τα οποία έχει προωθήσει ο δραματουργός-νομιμοποιούνται μέσα στο έργο.

Με βάση την παραπάνω παρατήρηση, γίνεται αντιληπτή μία φαινομενική αντίφαση. Πιο συγκεκριμένα, από τη μία πλευρά έχουμε ένα σχέδιο εξαπάτησης το οποίο στοχεύει στο συμφέρον του φορέα του, ενέχει το ψέμα το οποίο προκαλεί καχυποψία και καθ' εαυτό φέρει αρνητική ποιότητα και από την άλλη ο Μένανδρος παρουσιάζει με ευνοϊκό τρόπο τους εν λόγω ήρωες. Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθούν και πάλι τα ιδιοτελή κίνητρα δράσης της Αβρότονον και του Σώστρατου. Στην πρώτη περίπτωση η νεαρή εταίρα στοχεύει στο να κερδίσει την ελευθερία της-σε ό,τι αφορά τον εαυτό της-και στη δεύτερη, ο πλούσιος νέος επιθυμεί να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα. Οι στόχοι αυτοί, εκ πρώτης όψεως, προκαλούν την εντύπωση ότι αφορούν μεμονωμένα στην ευχαρίστηση της Αβρότονον και του Σώστρατου οι οποίοι είναι διατεθειμένοι να εξαπατήσουν για να τους επιτύχουν. Ωστόσο, καθώς η πλοκή εξελίσσεται, τα γεγονότα αναιρούν αυτή την αίσθηση.

Ο Μένανδρος, προκειμένου να δώσει ένα επιτυχημένο τέλος στις κωμωδίες του, είναι απαραίτητο να ικανοποιήσει το κοινό με την έκβαση της εκάστοτε υπόθεσης. Με βάση τα χαρακτηριστικά της Νέας κωμωδίας, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι το ζητούμενο κάθε ιστορίας ήταν η αποκατάσταση της διαταραχής του εκάστοτε οίκου. Οι θεατές αυτών των έργων, λοιπόν, ανέμεναν να επέλθει χαρά και ειρήνη στην οικογένεια των πρωταγωνιστών. Αυτό συμβαίνει και στις δύο κωμωδίες τις οποίες εξετάζει η παρούσα εργασία. Το κλειδί στην κατανόηση της απενοχοποίησης της ιδιοτέλειας της Αβρότονον και του Σώστρατου στην οποία προβαίνει ο ποιητής, είναι η σύνδεση της με την ευημερία του συνόλου. Σε αυτές τις δύο κωμωδίες, η κινητοποίηση προς την επίτευξη ενός στόχου προς ίδια ωφέλεια λειτουργεί με τρόπο ο οποίος αναιρεί τις αρνητικές συνδηλώσεις της και την καθιστά προϋπόθεση για την επίμονη και υπομονετική δράση η οποία θα οδηγήσει στην ευτυχία της εκάστοτε οικογένειας.

Τόσο στους *Επιτρέποντες* όσο και στον *Δύσκολο* η απενοχοποίηση της ιδέας του να δρα κάποιος προς όφελός του γίνεται σταδιακά. Αρχικά, απενοχοποιούνται τα ίδια τα δραματικά πρόσωπα τα οποία δρουν ιδιοτελώς, η Αβρότονον και ο Σώστρατος, κερδίζοντας τη συμπάθεια του κοινού. Κατά συνέπεια, νομιμοποιούνται οι ενέργειές τους-δηλαδή το ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης-και εκ του αποτελέσματος προωθείται

το μήνυμα ότι η ιδιοτελής δράση όχι μόνο δεν βλάπτει, αλλά ευνοεί τον περίγυρο των φορέων της. Σε προηγούμενο κεφάλαιο έγινε λόγος για το πώς καθιερώνει ο ποιητής ως συμπαθείς φιγούρες στα δύο έργα την Αβρότονον και το Σώστρατο. Στις ακόλουθες υποενότητες-μεταξύ άλλων-θα αναφερθούμε με λεπτομέρειες στο δραματουργικό τρόπο με τον οποίο ο Μένανδρος επιτυγχάνει να προωθήσει την ιδέα ότι η ιδιοτελής δράση τους είναι ευεργετική για το θεσμό της οικογένειας και έτσι να την απενοχοποιήσει.

4.2 ΟΙ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟ ΤΟΥ ΧΑΡΙΣΙΟΥ ΠΡΟΤΟΥ ΕΠΙΝΟΗΘΕΙ ΤΟ ΙΔΙΟΤΕΛΕΣ ΣΧΕΔΙΟ ΕΞΑΠΑΤΗΣΗΣ

Μία δραματουργική μέθοδος η οποία χρησιμοποιείται, προκειμένου να τονιστεί η ευεργεσία της ιδιοτέλειας στους *Επιτρέποντες*, είναι το ότι αρχικά εκτίθενται τα σοβαρά προβλήματα τα οποία ταλανίζουν τον οίκο του Χαρίσιου και τα οποία θα λυθούν μέσω της ιδιοτελούς δράσης της Αβρότονον. Στα σωζόμενα χωρία της κωμωδίας επισημαίνεται η έντονη διαταραχή η οποία επικρατεί στην οικογένεια, λόγω της παρεξήγησης μεταξύ της Παμφίλης και του συζύγου της. Η παρεξήγηση αυτή οφείλεται στην άγνοια της αλήθειας εκατέρωθεν. Ούτε ο Χαρίσιος ούτε η Παμφίλη είναι σε θέση να γνωρίζουν ότι το συμβάν του βιασμού στα Ταυροπόλια είχε τους ίδιους ως πρωταγωνιστές.

Ο Χαρίσιος, απογοητευμένος και πικραμένος από τις εξελίξεις στο γάμο του, παρουσιάζεται να μην προσπαθεί να αναζητήσει τι έχει συμβεί και η μόνη επιθυμία του να είναι η οينوποσία. Η Παμφίλη, ως γυναίκα η οποία έχει την εντύπωση ότι το μωρό το οποίο γέννησε δεν είναι του συζύγου της, δεν έχει το θάρρος να τον πλησιάσει. Ο θεσμός του οίκου στην περίπτωση αυτή έχει υποστεί ένα μεγάλο πλήγμα, με τον Χαρίσιο να έχει εγκαταλείψει το σπιτικό του και να έχει εγκατασταθεί στην οικία του φίλου του, Χαιρέα, σπαταλώντας την προίκα η οποία του δόθηκε από το γάμο στο ποτό και στον πορνοβοσκό της Αβρότονον. Το γεγονός αυτό έχει ξεσηκώσει τον πεθερό του, Σμικρίνη, ο οποίος περιφερόμενος στους δρόμους διαβάλλει το γαμπρό του και επιθυμεί να δώσει τέλος στη σπατάλη της περιουσίας την οποία του έδωσε.

Η αναστάτωση του οίκου, λοιπόν, είναι γεγονός. Η νεαρή εταίρα παρακολουθώντας την έκρυθμη κατάσταση, επιβεβαιώνοντας το στερεότυπο για τις γυναίκες αυτής της επαγγελματικής ιδιότητας, εκφράζει την επιθυμία της να προκαλείται αναστάτωση.³¹Εντούτοις, κατά τρόπο ειρωνικό, η Αβρότονον είναι η ίδια η οποία θα αποκαταστήσει την τάξη στον οίκο του Χαρίσιου. Η ειρωνεία και η έκπληξη που προκαλεί αυτή η εξέλιξη έγκειται-μεταξύ άλλων-στο γεγονός ότι οι υπηρεσίες τις οποίες προβλέπεται να προσφέρει η νεαρή εταίρα στο Χαρίσιο συνιστούν ένα κομμάτι από όσα συνθέτουν την αποδιοργάνωση της οικογένειας του.

4.3 ΤΟ ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΩΤΗΡΙΑ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΟΥΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

Ο Μένανδρος, εκθέτοντας τα προβλήματα τα οποία έχουν οδηγήσει την οικία του Χαρίσιου σε έκρυθμη κατάσταση δίνει την εντύπωση ενός αδιεξόδου σε σχέση με τα προβλήματα του ζευγαριού. Οι ενδιαφερόμενοι-η Παμφίλη και ο Χαρίσιος-δεν διαφαίνεται με κανέναν τρόπο ότι θα επιδιώξουν τη μεταξύ τους επικοινωνία, αλλά και τα υπόλοιπα δραματικά πρόσωπα τα οποία θα μπορούσαν να εμπλακούν με θετικό τρόπο στην υπόθεση είναι ακατάλληλα. Ειδικότερα, ο Σμικρίνης ο οποίος θα μπορούσε, ως πατέρας της Παμφίλης, να διαμεσολαβήσει προς επανένωση του ζευγαριού, παρουσιάζεται ιδιαίτερα οξύθυμος σε σχέση με τη σπατάλη της προίκας και δυσανεστήμενος απέναντι στο σύζυγο της κόρης του. Μάλιστα, ο ποιητής προβάλλει με τέτοιο τρόπο το θυμό του Σμικρίνη, ώστε δίνεται η αίσθηση ότι μία ενδεχόμενη συνάντησή του με το γαμπρό του θα μπορούσε να καταλήξει σε έντονο διαπληκτισμό.

Ένας άλλος δραματικός χαρακτήρας ο οποίος θα μπορούσε να διαμεσολαβήσει, προκειμένου να επανενώσει το ζευγάρι είναι ο δούλος Ονήσιμος. Ωστόσο, ο δραματουργός παρουσιάζει έναν Ονήσιμο ο οποίος, ενώ διαθέτει γνώση-γνωρίζει ότι το δαχτυλίδι είναι του κυρίου του-δεν σκοπεύει να την αποκαλύψει στο Χαρίσιο, ώστε να κινηθούν οι διαδικασίες προς την αποκάλυψη της αλήθειας. Ο φόβος, η δειλία και ο εγωκεντρισμός του Ονήσιμου συνιστούν για τον ίδιο αρκετά καλούς λόγους για να διακυβευτεί η ελευθερία του βρέφους. Μία ακόμα αιτία για την οποία ο εν λόγω δούλος είναι ακατάλληλος να συνδράμει στην επανένωση του ζευγαριού

³¹ Arnott 1981,222.

είναι και το χαμηλό νοητικό του επίπεδο για το οποίο και ο ίδιος κάνει λόγο (στ. 560-561).

Σε αυτό το κλίμα, λοιπόν, η Αβρότονον είναι το δραματικό πρόσωπο το οποίο επιλέγει ο Μένανδρος, προκειμένου να δώσει λύση στην περιπελεγμένη υπόθεση των *Επιτρεπόντων*. Η νεαρή εταίρα συγκεντρώνει πολλά στοιχεία τα οποία εξυπηρετούν στο να γίνει ο συνδετικός κρίκος μεταξύ της Παμφίλης και του Χαρίσιου. Αρχικά, το γεγονός ότι δεν αποτελεί μέρος του εν λόγω οίκου την καθιστά ουδέτερη, αμερόληπτη και ψύχραιμη σε σχέση με το ζήτημα-σε αντίθεση με το Σμικρίνη και τον Ονήσιμο. Επιπλέον, το καθεστώς της δουλείας υπό το οποίο βρίσκεται, έχει ευαισθητοποιήσει την Αβρότονον ως προς το ζήτημα της ανθρώπινης ελευθερίας και σε συνδυασμό με την αρχικά ανιδιοτελή της πρόθεση συμβάλλει στο να ενδιαφερθεί για το έκθετο βρέφος. Επίσης, η πνευματική της ανωτερότητα και το θάρρος της δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να συλλάβει και να εφαρμόσει το σχέδιο.

Τέλος, η νεαρή εταίρα έχει επίσης ένα πλεονέκτημα χάρη στο οποίο επιλέγεται από τον ποιητή ως το δραματικό πρόσωπο το οποίο θα αποκαλύψει την αλήθεια και θα δώσει τη λύση. Όπως επισημαίνει η Traill,³² η Αβρότονον μοιράζεται μεταξύ δύο κόσμων. Ανάμεσα σε αυτόν της παρέας των αγνών γυναικών στα Ταυροπόλια και σε αυτόν των συμποσίων των αντρών. Η μουσική παιδεία της της έχει δώσει τη δυνατότητα να γνωρίζει την αλήθεια και η ιδιότητά της ως εταίρας, να συναναστρέφεται με το Χαρίσιο. Τα στοιχεία αυτά την καθιστούν ικανή να γίνει ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στον απλησίαστο Χαρίσιο και την ατιμασμένη Παμφίλη.

Ωστόσο, προκειμένου να εξασφαλιστεί ο κατάλληλος ζήλος, η επιμονή και η προσοχή η οποία απαιτείται για την επινόηση και εφαρμογή του σχεδίου το οποίο θα οδηγήσει στο happy end, είναι απαραίτητο να προστεθεί ακόμα ένα στοιχείο στα παραπάνω. Η Αβρότονον, ούσα εταίρα δούλη δεν έχει να χάσει κάτι, ώστε να φοβάται για την εμπλοκή της στην υπόθεση του Χαρίσιου. Είναι απαραίτητο, λοιπόν, να έχει να κερδίσει κάτι, προκειμένου να αναλάβει προσωπικά το θέμα του βρέφους-η ίδια, μάλιστα, τονίζει ότι θα κάνει δικό της το ζήτημα (στ.512) -και να φτάσει στην αλήθεια.

³² Traill 1997, 120.

Εξετάζοντας εκ του αντιθέτου τη στάση τής Αβρότονον, παρατηρούμε ότι μία συμπεριφορά πλήρως ανιδιοτελής ενδεχομένως δεν συνάδει με τη δραματουργική τέχνη του Μενάνδρου. Ειδικότερα, εάν η νεαρή δούλη δεν είχε τίποτα να αποκομίσει από την επιτυχία του σχεδίου το οποίο η ίδια επινόησε και εφάρμοσε με προσοχή, η ηθική της ανωτερότητα θα άγγιζε τα όρια της υπερβολής. Ο Μένανδρος, ωστόσο, στα σωζόμενα έργα του δεν παρουσιάζει τις εταίρες ως πανούργες, αλλά ούτε ως ηθικά παραδείγματα.³³ Αυτό το στοιχείο της δραματουργίας του ποιητή ενδέχεται να οφείλεται-μεταξύ άλλων-στην επιθυμία του να είναι αληθοφανή τα έργα του.

Με βάση τα παραπάνω, λοιπόν, η ιδιοτέλεια της Αβρότονον καθίσταται ένα απαραίτητο στοιχείο-τόσο σε επίπεδο δραματουργίας, καθότι λειτουργεί υπέρ της αληθοφάνειας όσο και σε επίπεδο πλοκής-χάρη στο οποίο η νεαρή εταίρα θα επιστρατεύσει την ευφυΐα της και τις επαγγελματικές γνώσεις της, ώστε να συλλάβει και να εφαρμόσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και με προσωπική εμπλοκή το σωτήριο σχέδιο. Η ιδιοτέλεια, λοιπόν, στην περίπτωση αυτή, λειτουργεί ως κίνητρο για μία δράση επωφελή για το βρέφος και για τους γονείς του και ως εκ τούτου σε έναν βαθμό απενοχοποιείται.

4.4 Ο ΒΑΘΜΟΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ΩΣ ΕΝΑΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, την ιδιοτέλεια των δύο ηρώων ενοχοποιεί η πεποίθηση ότι τα κίνητρά τους θα οδηγήσουν σε βλάβη των ατόμων στον περίγυρό τους. Στην περίπτωση της Αβρότονον, ο Ονήσιμος την κατηγορεί ότι εποφθαλμιά τη θέση της Παμφύλης στη ζωή του βρέφους και του Χαρίσιου. Η κατηγορία αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η Αβρότονον, μέσα από την εμπλοκή της στην υπόθεση του ζευγαριού, ευελπιστεί να έχει και ίδιον όφελος. Παίρνει τη θέση της μητέρας του βρέφους, αλλά μόνο προσωρινά. Η νεαρή εταίρα με το ψέμα της επιδιώκει να αναζητήσει και να αποκαταστήσει την αλήθεια. Ωστόσο, ο Ονήσιμος την κατηγορεί για επικείμενο σφετερισμό.

³³ Traill 1997, 118.

Η κατηγορία του δούλου απέναντι στην Αβρότονον θα μπορούσε να ευσταθεί. Ωστόσο, όταν η ίδια φτάνει στο σημείο του σχεδίου της στο οποίο μόνο ο ιδιοτελής στόχος της πρόκειται να υλοποιηθεί-καθώς πείθει το Χαρίσιο ότι είναι μητέρα του παιδιού του και εκείνος σκοπεύει να αναγνωρίσει το παιδί και όλα δείχνουν ότι θα εξαγοράσει την ελευθερία της νεαρής εταίρας από τον πορνοβοσκό-δεν επαναπαύεται και με ρίσκο να μην ελευθερωθεί προσεγγίζει την Παμφίλη.

Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι η ιδιοτέλειά της δεν υπερσχύει της ανιδιοτέλειας. Η επιθυμία της Αβρότονον να απελευθερωθεί δεν μονοπωλεί τις προθέσεις της και έτσι δεν υπονομεύει την αλτρουιστική διάθεση με την οποία την παρουσιάζει ο Μένανδρος να φτάνει στην επινόηση του σχεδίου της. Η νεαρή δούλη αποδεικνύει έμπρακτα ότι ο πόθος της να ελευθερωθεί είναι-μεταξύ άλλων-απόρροια του συστήματος αξιών της στο οποίο την πρώτη θέση κατέχει η ελευθερία (στ. 547-548). Με αυτόν τον κώδικα αξιών συνάδει και η άποψή της ότι το να μην πράξει κανείς τα δέοντα, προκειμένου να ζήσει το παιδί του Χαρίσιου ως ελεύθερο, συνιστά εγκληματική πράξη (στ.469).

Η Αβρότονον, λοιπόν, παρουσιάζεται από τον ποιητή να υπηρετεί το ιδεώδες της ελευθερίας περισσότερο απ' ό,τι το προσωπικό της όφελος. Η ιδιοτέλειά της είναι μεν γεγονός, ωστόσο η έντασή της περιορίζεται στο βαθμό στον οποίο δεν βλάπτει τα άτομα του περιβάλλοντός της. Αυτό συνιστά μία από τις βασικές παραμέτρους οι οποίες απενοχοποιούν στη συνείδηση του κοινού την ιδέα της δράσης των ηρώων προς ίδιον όφελος.

4.5 Η ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

Αφότου έχει συντελεστεί η αναγνώριση του βρέφους και έχει αποκατασταθεί η τάξη στον οίκο του Χαρίσιου, εικάζουμε ότι, η Αβρότονον, ως αποτέλεσμα της ευγνωμοσύνης του, απελευθερώνεται. Το σημείο αυτό είναι κομβικό σε σχέση με την απενοχοποίηση της ιδιοτέλειας της ηρωίδας. Ειδικότερα, η επίτευξη του ιδιοτελούς στόχου της Αβρότονον έρχεται ως ανταμοιβή για την εν μέρει αλτρουιστική δράση της. Το γεγονός ότι ο Χαρίσιος εξαγοράζει την ελευθερία της νεαρής εταίρας συνιστά ποιητική δικαιοσύνη, αφότου η ίδια έχει παρουσιαστεί από το Μένανδρο να

αντικρούει την κατηγορία για σαφή καιροσκοπία-στην οποία έγκειται η ενοχοποίηση της ιδιοτέλειάς της-έμπρακτα και να ευνοεί την οικογένεια του πρωταγωνιστή.

Το γεγονός, μάλιστα, ότι ο πατέρας του βρέφους την απελευθερώνει από τον πορνοβόσκο, συνιστά μία επίσημη νομιμοποίηση του σχεδίου της το οποίο βασίστηκε σε ένα ψέμα και ήταν εν μέρει ιδιοτελής. Ο τρόπος με τον οποίο εκπληρώνεται η ιδιοτελής επιθυμία της Αβρότονον-ως ανταπόδοση για την καλοπροαίρετη δράση της-δηλώνει επιβράβευση των ενεργειών της οι οποίες είχαν και ιδιοτελή κίνητρα και συνεπώς απενοχοποίηση αυτής της ιδιοτέλειας.

Ο Μένανδρος, έχοντας καταστήσει συμπαθή τη νεαρή εταίρα στο κοινό, το κατευθύνει να συμμερίζεται τη χαρά της για την απόκτηση της ελευθερίας της μαζί με τη χαρά για την ευημερία του οίκου των πρωταγωνιστών. Η Παμφίλη και ο σύζυγός της είναι ευτυχείς και το παιδί τους είναι ασφαλές και ελεύθερο χάρη στο ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης. Το ίδιο το αποτέλεσμα, λοιπόν, απενοχοποιεί την ιδιοτέλεια της νεαρής εταίρας.

Η επανένωση της οικογένειας των πρωταγωνιστών και η απελευθέρωση της νεαρής δούλης είναι το happy end το οποίο επιλέγει ο Μένανδρος για τους *Επιτρέποντες* και το οποίο προκύπτει από ένα σχέδιο το οποίο-μεταξύ άλλων-στόχευε σε ίδιον όφελος. Το γεγονός ότι η ιδιοτελής δράση της Αβρότονον-ως δραματουργική επιλογή-συνιστά αναγκαία και επαρκή προϋπόθεση για να οδηγηθεί η πλοκή στο happy end αποτελεί, λοιπόν, ένα στοιχείο στο οποίο μπορεί να στηριχτεί η ιδέα της απενοχοποίησης της ιδιοτέλειας στην εν λόγω κωμωδία.

4.6 Ο ΚΝΗΜΩΝ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ

Πέρα από τον τίτλο του έργου η δυστροπία του Κνήμωνα γίνεται εμφανής καθ' όλη τη διάρκεια της κωμωδίας. Σε αυτό συντελούν τόσο οι σκηνές με τον ίδιο να εκφράζεται επιθετικά και απαξιωτικά προς τους άλλους δραματικούς χαρακτήρες (π.χ. στ.441,500-502,600-601) όσο και τα σημεία του έργου στα οποία τα άλλα δραματικά πρόσωπα κάνουν λόγο για τη «δυσκολία» του (π.χ. στ.103-110). Ο Κνήμων, εν γένει, παρουσιάζεται ως άκαμπτος και τρομακτικός. Το γεγονός ότι οι απόπειρες προσέγγισής του περιορίζονται σε ένα πλαίσιο απλό και καθημερινό-όπως

το να του ζητούν ένα μικρό καζάνι για τη θυσία-και καταλήγουν σε εξάρσεις θυμού από πλευράς του, δημιουργεί την εντύπωση ότι η μισανθρωπία του είναι απροσπέλαστη.

Ο μόνος άνθρωπος ο οποίος έχει παραμείνει κοντά του-πέρα από τη δούλη Σιμίχη- είναι η κόρη του, την οποία ερωτεύεται ο Σώστρατος. Η δυσκολία του πατέρα της, ενώ λειτουργεί εις βάρος του σε σχέση με την εικόνα του στα υπόλοιπα δραματικά πρόσωπα, στην περίπτωση της κοπέλας λειτουργεί προωθητικά. Ειδικότερα, το γεγονός ότι η κόρη του Κνήμωνα έχει ανατραφεί με όλες τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που έπονται του σκληροτράχηλου χαρακτήρα του, προκαταλαμβάνει τα άλλα δραματικά πρόσωπα θετικά απέναντί της. Το γεγονός ότι μεγάλωσε απομονωμένη από άλλους ανθρώπους την καθιστά ντροπαλή και αυτό είναι ένα από τα στοιχεία τα οποία γοητεύουν τον Σώστρατο.³⁴ Ειδικότερα, ο αυστηρός τρόπος ανατροφής της εξασφαλίζει την αγνότητα και αθωότητά της σύμφωνα με τους άλλους ήρωες (στ.34-35,384-389).

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω η κοπέλα πληροί τις προϋποθέσεις εκείνες οι οποίες την καθιστούν μία φιγούρα με θετικό πρόσημο στο έργο. Ο Μένανδρος έχει κατορθώσει να δώσει βάθος στο εν λόγω δραματικό πρόσωπο, ανεξάρτητα από το εάν ο ρόλος του στο έργο είναι πολύ μικρός.³⁵ Ωστόσο, αφήνεται να εννοηθεί σε αρκετά σημεία του κειμένου ότι το ενδεχόμενο να παντρευτεί και να έχει μία καλύτερη τύχη από το να ζει μονίμως με το δύστροπο Κνήμωνα είναι εξαιρετικά αμφίβολο, ακριβώς λόγω της «δυσκολίας» του πατέρα της (π.χ. στ. 323-325,339-340).

Ο Κνήμων όχι μόνο δεν είναι πρόθυμος να επισπεύσει τις διαδικασίες, προκειμένου να παντρευτεί η κόρη του, αλλά απομακρύνει με βίαιο τρόπο όποιον πλησιάζει στο σπίτι. Στην αυτοκριτική του παραδέχεται ο ίδιος ότι δεν εγκρίνει κανέναν για σύζυγό της και εναποθέτει την ευθύνη επ' αυτού στο Γοργία (στ. 747-760). Ωστόσο, ο θετός γιος του επιθυμεί από κοινού να φροντίσουν για το μέλλον της κοπέλας και θέτει το ζήτημα της έγκρισης του Κνήμωνα, παρουσιάζοντάς του τον Σώστρατο (στ. 753).

Στο σημείο αυτό του κειμένου παρατηρούμε ότι αυτό το οποίο προσέχει ο Κνήμων είναι τα σημάδια της δουλειάς στο πρόσωπο του Σώστρατου (το ηλιοκαμένο δέρμα

³⁴ Ireland 1995, 127.

³⁵ Ireland 1995, 127.

στ.754). Αυτό σε συνδυασμό με την έγκριση του Γοργία λειτουργεί καταλυτικά στο να συμφωνήσει ο «δύσκολος» γεωργός με τον επικείμενο γάμο της κόρης του με τον πλούσιο νέο και να προσπελαστεί το εμπόδιο³⁶ «Κνήμωνα».

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν σε αυτήν την υποενότητα, γίνεται φανερό ότι ο Μένανδρος, προβάλλοντας τη μισανθρωπία του Κνήμωνα-μεταξύ άλλων-δημιουργεί την εντύπωση ότι οι δυσκολίες οι οποίες χρειάζεται να ξεπεραστούν, προκειμένου να παντρευτεί η κόρη του είναι ανυπέρβλητες. Επίσης, καθίσταται σαφές ότι ο λόγος του Γοργία είναι καθοριστικός για το γάμο. Λαμβάνοντας υπόψιν αυτές τις δύο παραμέτρους, παρατηρούμε ότι ο ποιητής παρουσιάζει το χαρακτήρα του Σώστρατου με τέτοιον τρόπο, ώστε αυτός ο ήρωας να κερδίζει την εύνοια του Γοργία και να ξεπερνάει εν μέρει το εμπόδιο της «δυσκολίας» του Κνήμωνα.

Η επιμονή και η αποφασιστικότητα του Σώστρατου παρουσιάζονται σε πολύ έντονο βαθμό από τον Μένανδρο, καθώς λειτουργούν ως αντιστάθμισμα στη «δυσκολία» του Κνήμωνα.³⁷ Ο ερωτευμένος νέος διατίθεται να ξεπεράσει οποιοδήποτε εμπόδιο, προκειμένου να παντρευτεί την κόρη του δύστροπου γεωργού. Παρά τις αρχικά μάταιες και αναποτελεσματικές προσπάθειες προσέγγισης του πατέρα της κοπέλας εκείνος δεν παρατά τα όπλα και μάλιστα είναι πρόθυμος να υποδυθεί τον εργατικό γεωργό για να επιτύχει τον καλοπροαίρετο μεν, ιδιοτελή δε στόχο του.

Η επιμονή και η αποφασιστικότητα με την οποία λειτουργεί ο Σώστρατος-πέραν του ότι μπορεί να συνιστούν στοιχεία της ευρύτερης προσωπικότητας ενός ατόμου-ενδέχεται να παρουσιάζονται από τον ποιητή ως απόρροια του έρωτα που αισθάνεται ο ήρωας για την κόρη του Κνήμωνα.³⁸ Επομένως, κίνητρό τους είναι η ιδιοτελής επιθυμία του ερωτευμένου νέου να παντρευτεί την κοπέλα. Η επιμονή, η προθυμία και δραστηριοποίηση του Σώστρατου αυξάνονται όσο αυξάνονται και τα εμπόδια για τον επικείμενο γάμο του με την κοπέλα.³⁹ Ωστόσο, για χάρη της αληθοφάνειας, είναι απαραίτητο να υπάρχει μία εξήγηση γι' αυτήν τη στάση και μεθοδικότητα του Σώστρατου. Η εξήγηση αυτή δίνεται από την ιδιοτέλεια του εν λόγω δραματικού προσώπου, η οποία-όπως προαναφέρεται-εντοπίζεται στο στόχο του να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα.

³⁶ Haegemans 2001,680-681.

³⁷ Post 1960,158.

³⁸ Zagagi 1979,47.

³⁹ N. Zagagi 1979,42-47.

Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε, λοιπόν, μία εκ των παραμέτρων απενοχοποίησης της δράσης του Σώστρατου προς ίδιον όφελος. Η ιδιοτέλεια του εν λόγω ήρωα, δεδομένων των συνθηκών υπό τις οποίες δρα, καθίσταται απαραίτητη προϋπόθεση για να προσπελαστεί το εμπόδιο⁴⁰ του Κνήμωνα σε σχέση με το γάμο της αγνής και καλοσυνάτης κόρης του. Αποτελεί την κινητήριο δύναμη για τον ερωτευμένο νέο, από την οποία πηγάζει ο υπερβολικός βαθμός επιμονής του, χάρη στον οποίο θα επιτευχθεί το επιθυμητό γι' αυτόν αποτέλεσμα.

4.7 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟΥ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΕΙ ΤΗΝ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΣΩΣΤΡΑΤΟΥ

Είναι αρκετοί οι παράγοντες οι οποίοι μετριάζουν το βαθμό της ιδιοτέλειας του πλούσιου νέου με αποτέλεσμα να την απενοχοποιούν. Αρχικά, παρατηρώντας ότι η ιδιοτέλεια του Σώστρατου υποκινείται από τον έρωτα που αισθάνεται για την κοπέλα, σημειώνουμε ότι η ευθύνη των συναισθημάτων του δεν είναι αποκλειστικά δική του. Ειδικότερα, όπως πληροφορούμαστε, ο Πάνας είναι εκείνος ο οποίος εμφύσησε τον έρωτα για την κοπέλα στον Σώστρατο (στ. 309-314). Το γεγονός ότι με θεϊκή πρωτοβουλία ο πλούσιος νεαρός ερωτεύτηκε την κόρη του Κνήμωνα, πρωτίστως νομιμοποιεί στη συνείδηση του κοινού τον έρωτα του Σώστρατου. Έπειτα, καθιστά τον ερωτευμένο νέο άμοιρο της ευθύνης για το συναίσθημά του.

Ωστόσο, παρότι ο θεός είναι εκείνος ο οποίος φρόντισε, ώστε να ερωτευτεί ο Σώστρατος την κόρη του Κνήμωνα, ο ίδιος ο πλούσιος νέος φέρει την ευθύνη για τον τρόπο με τον οποίο θα διαχειριστεί την ερωτική επιθυμία του. Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε ότι η εγκράτεια του Σώστρατου σε ό,τι αφορά την πλήρωση των ερωτικών του επιθυμιών, καθώς και οι αγνές προθέσεις του για την κοπέλα συνιστούν παράγοντες απενοχοποίησης της ιδιοτελούς δράσης του. Από αυτά τα στοιχεία προκύπτει ότι η ιδιοτέλεια του πλούσιου νέου δεν φτάνει στο σημείο να βλάψει κάποιον από το περιβάλλον του. Το γεγονός ότι βρίσκεται τόσο κοντά στην κοπέλα και το ότι έχει καταφέρει να πείσει τον αδερφό της για την καλοπροαίρετη δράση του-και κατά συνέπεια να προλάβει την ενδεχόμενη προστατευτική του αντίδραση-θα μπορούσαν να δημιουργούν ένα πρόσφορο έδαφος για αποπλάνηση της κόρης του

⁴⁰ Haegemans 2001,680-681.

Κνήμωνα έως και βιασμό. Ωστόσο, χάρη στην ανώτερη ηθική ποιότητα του χαρακτήρα του Σώστρατου η δράση προς ίδιον όφελος αποκτά αγνό χαρακτήρα και απενοχοποιείται.

Μία ακόμα παράμετρος την οποία λαμβάνουμε υπόψιν μας, κάνοντας λόγο για απενοχοποίηση της ιδιοτέλειας του Σώστρατου, είναι και η συνύπαρξή της με ανιδιοτελή στοιχεία του εν λόγω χαρακτήρα. Ο ερωτευμένος νέος, ορμώμενος από τα συναισθήματα τα οποία του εμφύσησε ο Πάνας, λειτουργεί στο σύνολο του έργου ιδιοτελώς και δίνει την εντύπωση ότι είναι πρόθυμος να κάνει ό,τι χρειαστεί προκειμένου να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα. Ωστόσο, αφότου εξασφαλίσει τη συγκατάθεση του πατέρα της κοπέλας για το γάμο και επομένως έχει επιτύχει το στόχο του, γίνεται φανερό ότι η δράση του νέου δεν περιορίζεται μόνο στο προσωπικό του όφελος. Ειδικότερα, προσπαθεί να εξασφαλίσει ένα καλό μέλλον και για το Γοργία κινώντας τις διαδικασίες, προκειμένου να του δώσει ως νύφη την αδερφή του.

Ο Σώστρατος, λοιπόν, παρουσιάζεται ιδιοτελής σε ό,τι αφορά τη δράση του στο πλαίσιο του έρωτα, αλλά σε φιλικό επίπεδο λειτουργεί ανιδιοτελώς. Με τον τρόπο αυτό, ο Μένανδρος παρουσιάζει ένα χαρακτήρα του οποίου τις διαθέσεις δεν μονοπωλεί το ίδιον όφελος, αλλά εκδηλώνει ενδιαφέρον και για την ωφέλεια των γύρω του. Το γεγονός ότι ο ερωτευμένος νέος κάνει προσπάθεια, προκειμένου να έχει μία καλή τύχη ο φίλος του εξισορροπεί την ιδιοτελή δράση του και κατ' επέκταση συνιστά παράγοντα απενοχοποίησής της.

4.8 ΤΟ HAPPY END ΣΤΟ ΔΥΣΚΟΛΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΠΕΝΟΧΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ

Όπως στους *Επιτρέποντες*, έτσι και σε αυτήν την κωμωδία παρατηρούμε ότι η ιδιοτέλεια του Σώστρατου δρα καταλυτικά στο να φτάσει η υπόθεση σε happy end. Ειδικότερα, στον *Δύσκολο* χάρη στο ιδιοτελές σχέδιο εξαπάτησης-του οποίου ιθύνων νους είναι ο Γοργίας-δίνεται η ευκαιρία στο Σώστρατο να αποδείξει τον αγνό έρωτα που αισθάνεται για την κοπέλα και αποτελεί πηγή της προθυμίας του να καταβάλει κοπιαστικές προσπάθειες. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία ο πλούσιος νεαρός επιτυγχάνει να κερδίσει τη φιλία του ετεροθαλούς αδερφού της κοπέλας ο οποίος

διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο να εξασφαλιστεί η έγκριση του Κνήμωνα για τον επικείμενο γάμο.

Ο θρίαμβος στο τέλος της κωμωδίας είναι ο θρίαμβος του Σώστρατου, στον οποίο έφτασε με έντιμα μέσα.⁴¹ Με τον τρόπο αυτό, ο ποιητής φέρνει στο επίκεντρο της υπόθεσης την ιδιοτέλεια του εν λόγω ήρωα και προσαρμόζει το χαρούμενο τέλος του *Δύσκολου* στην επιθυμία την οποία αυτή η ιδιοτέλεια γεννά. Με δεδομένο, λοιπόν, ότι στην εποχή του Μενάνδρου η κωμωδία είθισται να έχει happy end και η έκβαση της υπόθεσης των έργων να ικανοποιεί τους θεατές χαροποιώντας τους, παρατηρούμε ότι ο ποιητής ταυτίζοντας το τέλος του εν λόγω έργου με την επίτευξη του ιδιοτελούς στόχου του Σώστρατου, απενοχοποιεί στη συνείδηση του κοινού την ιδέα της δράσης προς ίδιον όφελος.

5. Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΔΥΣΧΕΡΑΙΝΕΙ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΠΙΘΥΜΗΤΟ HAPPY END

5.1 ΕΞΕΤΑΣΗ ΕΚ ΤΟΥ ΑΝΤΙΘΕΤΟΥ

Μέχρις ώρας στην παρούσα εργασία έγινε λόγος για τον τρόπο με τον οποίο ο Μένανδρος παρουσιάζει την ιδιοτελή δράση της Αβρότονον και του Σώστρατου τόσο σε σχέση με τα εν λόγω δραματικά πρόσωπα καθεαυτά όσο και με τους υπόλοιπους ήρωες. Στη βάση αυτή αναπτύχθηκαν επιχειρήματα υπέρ της θέσης ότι ο ποιητής προβάλλει την ιδιοτέλεια με τέτοιον τρόπο, ώστε να την απενοχοποιεί. Σε αυτήν την ενότητα θα εξετάσουμε το ενδεχόμενο απενοχοποίησης της ιδιοτέλειας των δύο ηρώων από μία άλλη οπτική πια, αυτήν της παρουσίας της ανιδιοτέλειας από τον ποιητή. Ειδικότερα, θα γίνει λόγος για το πώς ο Μένανδρος παρουσιάζει ανιδιοτελείς συμπεριφορές οι οποίες φτάνουν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να περιπλέκουν περισσότερο

⁴¹ Post 1960,155.

τις υποθέσεις των έργων και να παρακωλύουν το επιθυμητό happy end, δίνοντας έτσι την εντύπωση ότι προκρίνει την ιδέα της ιδιοτελούς δράσης σε σχέση με αυτήν της ανιδιοτέλειας-στις συγκεκριμένες υπό εξέταση κωμωδίες.

Προκειμένου να στηρίξουμε τα παραπάνω συμπεράσματα θα αντιπαραβάλουμε στην περίπτωση της Αβρότονον αυτήν της Χρυσίδος από τη *Σαμία* και στην περίπτωση του Σώστρατου αυτήν του Γοργία από το *Δύσκολο*. Τόσο η Χρυσίς όσο και ο Γοργίας συνιστούν σαφώς παραδείγματα ανιδιοτελούς συμπεριφοράς, ενώ ταυτόχρονα συγκεντρώνουν στοιχεία τα οποία επιτρέπουν τον παραλληλισμό τους με τα εξεταζόμενα δραματικά πρόσωπα. Ειδικότερα, η Σαμία είναι επίσης εταίρα-όπως και η Αβρότονον-και παριστάνει τη μητέρα ενός παιδιού το οποίο δεν είναι δικό της και ο Γοργίας είναι επίσης νεαρός με καλές προθέσεις-όπως και ο Σώστρατος. Επιπλέον ο βαθμός ανιδιοτέλειας των εν λόγω δραματικών προσώπων αγγίζει τα όρια της αυτοθυσίας, καθώς η Σαμία υφίσταται κυρώσεις προκειμένου να μην αποκαλύψει το μυστικό του Μοσχίωνα και ο Γοργίας σώζει τον Κνήμωνα με κίνδυνο της ζωής του. Η ακόλουθη εξέταση λοιπόν, θα έχει ως κεντρικό άξονα το δίπολο ιδιοτέλεια-ανιδιοτέλεια.

5.2 Ο ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ ΜΕ ΤΗ ΧΡΥΣΙΔΑ

Η Αβρότονον και η Χρυσίδα είναι εταίρες οι οποίες συλλαμβάνουν ένα σχέδιο εξαπάτησης για χάρη της υπόθεσης των αντίστοιχων έργων και αυτό το σχέδιο συνίσταται στο να παριστάνει καθεμία από αυτές τη μητέρα του βρέφους, η ύπαρξη του οποίου έχει προξενήσει προβλήματα σε άλλα δραματικά πρόσωπα της εκάστοτε κωμωδίας. Παρότι η επαγγελματική ιδιότητα και το σχέδιο των γυναικών αποτελούν κοινά τους στοιχεία, τα κίνητρά τους και η προοπτική του σχεδίου τους τις διαφοροποιούν. Πιο συγκεκριμένα, η Αβρότονον πέρα από το να συντελεστεί η αναγνώριση του βρέφους από τους γονείς του, με το σχέδιό της αποσκοπεί και στην απελευθέρωσή της. Εντούτοις, η Χρυσίς δεν επιδιώκει να αποκομίσει προσωπικό

όφελος από την εμπλοκή της στην υπόθεση του Μοσχίωνα και όταν πια αποκαλύπτεται η αλήθεια εκείνη επιστρέφει στην καθημερινότητά της-εφόσον της το έχει επιτρέψει ο Δημέας-χωρίς να έχει εξασφαλίσει κάποιο κέρδος για τον εαυτό της. Επιπλέον, η δούλη εταίρα αναλαμβάνει την εφαρμογή του σχεδίου εξαπάτησης με στόχο να αποκαλύψει την αλήθεια-η οποία ενδεχομένως θα της χαρίσει την ελευθερία της-ενώ η παλλακή του Δημέα διατίθεται να κρατάει κρυφό το μυστικό του Μοσχίωνα και να παρατείνει το ψέμα της (στ.77-79), με στόχο βέβαια να προστατεύσει το μωρό.⁴²

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι δύο εξεταζόμενοι γυναικείοι χαρακτήρες συνιστούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα του δίπολου ιδιοτέλεια-ανιδιοτέλεια, με την Αβρότονον να εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία και τη Σαμία στη δεύτερη. Στις δύο εν λόγω περιπτώσεις έχει ενδιαφέρον η εξέταση αυτού του δίπολου σε συνάρτηση με την εξέλιξη της πλοκής και κυρίως με την πορεία προς το happy end των δύο κωμωδιών. Επίσης, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα υπόλοιπα δραματικά πρόσωπα τη δούλη εταίρα και την παλλακή του Δημέα, σε σχέση με την ιδιοτέλεια και την ανιδιοτέλειά τους αντίστοιχα, αποτελεί ακόμα μία παράμετρο η οποία θα ληφθεί υπόψιν στην ακόλουθη εξέταση. Μεταξύ άλλων, είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι παρά τις παρόμοιες δυσκολίες τις οποίες συναντούν οι δύο γυναίκες λόγω της επαγγελματικής τους ιδιότητας, αποκλίνουν η μία από την άλλη σημαντικά σε ό,τι αφορά το ζήτημα της αυτοδιάθεσης. Πιο συγκεκριμένα, η Αβρότονον ως δούλη είναι υπό την εξουσία του πορνοβοσκού, ενώ η Χρυσίς είναι ελεύθερη. Το στοιχείο αυτό έχει σημασία, προκειμένου να αντιληφτούμε ότι στην περίπτωση της νεαρής δούλης δεν διακυβεύεται κάποιο συμφέρον της κατά την εφαρμογή του σχεδίου εξαπάτησης, καθότι ως ανελεύθερη εταίρα δεν έχει τίποτα να χάσει. Αντίθετα, η Σαμία έχει στο δεδομένο δραματικό χρόνο τα προνόμια τα οποία προσφέρει η θέση της ως παλλακής. Ειδικότερα, της παρέχεται στέγη, διατροφή και πλούτη από τον εραστή της. Ως εκ τούτου η Χρυσίς κατά την διάρκεια εφαρμογής του σχεδίου εξαπάτησης διακινδυνεύει να βρεθεί σε πιο δυσχερή θέση από αυτήν στην οποία παρουσιάζεται στην αρχή της κωμωδίας.

⁴² Sommerstein 2013 ,125.

5.3 ΤΟ ΨΕΜΑ ΤΗΣ ΣΑΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

Όπως προαναφέρεται, η Χρυσίς και η Αβρότονον είναι τα δραματικά πρόσωπα τα οποία επινοούν και εφαρμόζουν το σχέδιο εξαπάτησης στη *Σαμία* και στους *Επιτρέποντες* αντίστοιχα. Η απάτη είναι ένα στοιχείο το οποίο συνάδει με την αρνητική στερεοτυπική εικόνα μίας εταίρας στην εποχή του Μενάνδρου και δεν ξενίζει τους θεατές.⁴³ Επίσης, το ψέμα το οποίο εξ' ορισμού έχει αρνητικές συνδηλώσεις αποτελεί μία από τις παραμέτρους οι οποίες θα μπορούσαν να προδιαθέσουν αρνητικά το κοινό απέναντι στις δύο εν λόγω γυναίκες φιγούρες.

Σε αυτό το σημείο θα σταθούμε στο δίπολο αλήθεια-ψέμα σε ό,τι αφορά την προσέγγιση του σχεδίου εξαπάτησης από τις δύο γυναίκες, έχοντας ως κεντρικό άξονα την ανιδιοτέλεια της Χρυσίδος και την ιδιοτέλεια της Αβρότονον. Είναι εμφανές ότι το ψέμα της Σαμίας έπεται της ανιδιοτελούς της διάθεσης και ότι το ενδεχόμενο της παράτασής του-με τις κυρώσεις τις οποίες αυτή συνεπάγεται για την ελεύθερη εταίρα-προκύπτει από τον υπερβολικό βαθμό ανιδιοτέλειάς της, ο οποίος αγγίζει το όριο της αυτοθυσίας. Ως εκ τούτου, στην προκειμένη περίπτωση η ιδέα της ανιδιοτέλειας συνδέεται άρρηκτα με το ψέμα. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μία αναλογική σχέση ανιδιοτέλειας και διάρκειας της απάτης. Πιο συγκεκριμένα, όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της ανιδιοτέλειας και όσο περισσότερο εγγίζει το όριο της αυτοθυσίας, τόσο παρατείνεται το ψέμα. Αυτό γίνεται εμφανές μέσα από το έργο του Μενάνδρου, στα σημεία όπου η Χρυσίς βάλλεται λόγω του ψευδούς ρόλου τον οποίο έχει υιοθετήσει και ωστόσο παραμένει προστατευτική απέναντι στο μωρό του Μοσχίωνα και εχέμυθη απέναντι στον ίδιο (στ.368-382). Δεδομένου ότι το ψέμα καθ' εαυτό έχει αρνητικό πρόσημο και ότι στη *Σαμία* ο Μένανδρος το παρουσιάζει ως επακόλουθο της ανιδιοτέλειας του δραματικού χαρακτήρα της Χρυσίδος, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο ποιητής θίγει μία αρνητική συνέπεια της ανιδιοτελούς δράσης.

Η Σαμία μεν, δίνει προτεραιότητα στην προστασία του βρέφους-του οποίου η κοινωνική θέση κινδυνεύει και επιθυμεί να την υπερασπιστεί, λειτουργώντας ως πραγματική μητέρα και σύζυγος και διαφυλάττοντας έτσι την ασφάλεια του οίκου⁴⁴. Επίσης, η καλοπροαίρετη παλλακή συμπεριφέρεται αλληλέγγυα απέναντι στο

⁴³ Traill 1997, 104.

⁴⁴ Vester 2004, 128.

Μοσχίωνα-ο οποίος, παρότι είναι ένα δραματικό πρόσωπο με το κύρος του Αθηναίου πολίτη, δεν επιτυγχάνει να προστατεύσει ο ίδιος την κοινωνική θέση του παιδιού του⁴⁵-και καθίσταται συμπαθής στο κοινό χάρη στην αλτρουιστική της διάθεση. Ωστόσο, γίνεται εμφανές ότι η προοπτική να παρατείνει το ψέμα της, λόγω της ανιδιοτέλειάς της έχει αρνητικό πρόσημο. Ειδικότερα, ο Μένανδρος παρουσιάζει το ενδεχόμενο παράτασης της απάτης της Χρυσίδος ως προβληματικό (στ.77-78). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Sommerstein, το κοινό θεωρεί ως δεδομένο ότι η Χρυσίς θα παριστάνει τη μητέρα του βρέφους μόνο προσωρινά,⁴⁶ καθότι γνωρίζει ποιοι είναι οι πραγματικοί γονείς του και αναγνωρίζει σε αυτό το ενδεχόμενο την ασυνέπιά του με την πραγματικότητα. Αφενός, λοιπόν, η Χρυσίς χάρη στην προστατευτική στάση της απέναντι στον οίκο κατορθώνει να ενδυναμώσει τη θέση της σε αυτόν,⁴⁷ αφετέρου δε, λόγω του ψέματός της δημιουργείται σωρεία παρεξηγήσεων.

Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι είναι αναγκαίο-χάριν της υπόθεσης της κωμωδίας-να αποκατασταθεί η αλήθεια και να αποφευχθούν οι παρεξηγήσεις. Επίσης, είναι εμφανές ότι η Σαμία, όχι μόνο δεν διατίθεται να αποκαλύψει το μυστικό του Μοσχίωνα, αλλά μάλιστα σκοπεύει να το κρατήσει κρυφό, παρά τις δυσκολίες τις οποίες συνεπάγεται για την ίδια αυτό το γεγονός. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ότι η ανιδιοτέλεια της καλόκαρδης παλλακής αποτελεί εμπόδιο για την πορεία προς την αλήθεια και κίνητρο για την παράταση της απάτης έως ότου χρειαστεί. Εντούτοις, εάν η Χρυσίς ήταν ένα δραματικό πρόσωπο το οποίο εστιάζει στο προσωπικό του όφελος, θα πρόδιδε το μυστικό του Μοσχίωνα και θα έφερνε στο φως την αλήθεια. Ως εκ τούτου, η ιδιοτέλεια είναι το στοιχείο εκείνο το οποίο εκλείπει από το χαρακτήρα της Χρυσίδος, η ύπαρξη του οποίου θα την οδηγούσε στην αποκάλυψη της αλήθειας. Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, ο Μένανδρος συνδέει-όπως προαναφέρεται-την ανιδιοτέλεια με το ψέμα και την ιδιοτέλεια με την αλήθεια.

Στους *Επιτρέποντες* παρατηρούμε για ακόμα μία φορά τη σύνδεση της ιδιοτέλειας με την αλήθεια. Ειδικότερα, η Αβρότονον αποτελεί παράδειγμα της εν λόγω συσχέτισης. Η νεαρή εταίρα εφαρμόζει ένα σχέδιο εξαπάτησης, έχοντας ως κίνητρα την εξασφάλιση του καλύτερου δυνατού μέλλοντος για το μωρό και το ενδεχόμενο της απελευθέρωσής της. Η Αβρότονον, προκειμένου να επιτύχει τον ιδιοτελή στόχο

⁴⁵ Vester 2004, 155.

⁴⁶ Sommerstein 2013, 125.

⁴⁷ Vester 2004, 156.

της-ο οποίος είναι η απελευθέρωσή της-χρειάζεται να δώσει τέλος στην απάτη της και να ενώσει την οικογένεια του Χαρίσιου, φανερώνοντας την αλήθεια. Επομένως, στην περίπτωση της νεαρής δούλης, το ίδιον όφελος είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την αλήθεια η οποία καθεαυτήν ως έννοια έχει θετικές συνδηλώσεις. Πιο συγκεκριμένα, το προσωπικό όφελος της νεαρής εταίρας προϋποθέτει την αποκάλυψη της αλήθειας.

Με βάση όσα ειπώθηκαν σε αυτήν την υποενότητα, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι ο Μένανδρος στη *Σαμία* και στους *Επιτρέποντες*, πραγματοποιώντας στη συνείδηση του κοινού του τις συνδέσεις ανιδιοτέλεια-ψέμα και ιδιοτέλεια-αλήθεια, προβάλλει μία όψη της ιδέας της ανιδιοτέλειας η οποία μπορεί να συνιστά αφορμή για παρεξηγήσεις και ψέματα και μία θετική αντίστοιχα όψη της ιδιοτέλειας. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει, εάν λάβουμε υπόψιν ότι το δίπολο αλήθεια-ψέμα εξ' ορισμού εμπίπτει στο ευρύτερο δίπολο καλό-κακό αντίστοιχα. Υπό αυτήν την οπτική οι εν λόγω συνδέσεις αποτελούν ακόμα μία παράμετρο απενοχοποίησης της ιδιοτελούς δράσης στα εξεταζόμενα έργα του Μενάνδρου-καθώς τη συσχετίζουν με την ιδέα της αλήθειας.

5.4 Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΙΑΣ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ ΓΙΑ ΤΟ HAPPY END

Στην περίπτωση του έργου *Σαμία* η ευτυχής κατάληξη της υπόθεσης προϋποθέτει το γάμο ανάμεσα στους δύο νέους γονείς και την αναγνώριση του βρέφους από τους ίδιους, τη συμφιλίωση των δύο οικογενειών-της οικογένειας του Δημέα με αυτήν του Νικήρατου-και την επανένωση του ζεύγους Δημέας-Χρυσίδα. Στο σημείο αυτό, επιστρατεύοντας όσα ειπώθηκαν στην προηγούμενη υποενότητα, θα κάνουμε λόγο για ακόμα μία αρνητική όψη της ιδέας της ανιδιοτελούς δράσης της Σαμίας, αυτήν της παρακώλυσης του happy end.

Εστιάζοντας στην αλτρουιστική διάθεση της καλόκαρδης παλλακής παρατηρούμε ότι όχι μόνο συνδέεται άρρηκτα με το ψέμα, αλλά μάλιστα λόγω αυτής της συσχέτισης δύναται να φέρει δυστυχή κατάληξη στην κωμωδία. Αναλυτικότερα, λαμβάνοντας υπόψιν την αφοσίωση της Χρυσίδος στο ανιδιοτελές σχέδιο

εξαπάτησης, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η ίδια δεν πρόκειται να βοηθήσει στο να δημιουργηθούν οι συνθήκες στην υπόθεση, προκειμένου να φτάσει η πλοκή στο happy end. Το γεγονός ότι η ελεύθερη παλλακή εμμένει στο ψέμα της εντείνει τις παρεξηγήσεις και περιπλέκει τις σχέσεις στον οίκο του Δημέα. Εντούτοις, εάν η Χρυσίς πρότασσε το ίδιον όφελος έναντι της αλληλεγγύης της θα προέβαινε σε αποκάλυψη της αλήθειας-εάν όχι εξ' αρχής, πολύ νωρίτερα απ' ό,τι η πλοκή φτάσει στη λύση της.

Το προβληματικό στοιχείο της ανιδιοτέλειας της Σαμίας στην προκειμένη περίπτωση γίνεται περισσότερο ευκρινές εκ του αποτελέσματος της αποκάλυψης της απάτης. Ειδικότερα, όταν πια ο Δημέας μαθαίνει ότι η Χρυσίς δεν είναι η μητέρα του παιδιού του Μοσχίωνα και λύνεται η παρεξήγηση με το γιο του, διατίθεται τόσο να τον προσεγγίσει όσο και να κινήσει τις διαδικασίες, προκειμένου να συντελεστεί ο γάμος του με την κόρη του Νικήρατου (στ.521-610). Όλα αυτά τα βήματα θα οδηγήσουν την υπόθεση στην πολυπόθητη ευτυχή κατάληξη η οποία θα ικανοποιήσει το κοινό του Μενάνδρου. Αυτό το αποτέλεσμα παρεμποδίζει από πλευράς της η καλοπροαίρετη παλλακή, ούσα διατεθειμένη να παρατείνει το ψέμα της χάριν της ανιδιοτέλειάς της. Μάλιστα, λόγω αυτής της στάσης της όχι μόνο παρακόλυε την ευτυχή έκβαση της πλοκής, αλλά έθετε τη βάση για εξωφρενικές παρεξηγήσεις οι οποίες υπέσκαπταν τη γαλήνη στον οίκο του Δημέα.⁴⁸

Αντιπαραβάλλοντας, σε αυτό το σημείο, την περίπτωση της Αβρότονον σε αυτήν της Χρυσίδος, παρατηρούμε ότι η ιδιοτελής διάθεση της νεαρής δούλης δρα καταλυτικά υπέρ της ευτυχούς κατάληξης του έργου-καθότι προϋποθέτει την αποκάλυψη της αλήθειας-ενώ η ανιδιοτελής πρόθεση της Σαμίας παρακωλύει την πορεία προς το happy end,καθότι είναι ανάλογη με τη διάρκεια της απάτης. Επομένως, ο Μένανδρος στα δύο εν λόγω έργα έχει παρουσιάσει μία δούλη εταίρα η ιδιοτέλεια της οποίας συμβάλλει στο να έρθει στο φως η αλήθεια η οποία θα ενώσει μία οικογένεια και μάλιστα επιβραβεύεται, και μία ελεύθερη παλλακή η οποία, δρώντας πλήρως ανιδιοτελώς, ευθύνεται εν μέρει για την παθογένεια στον οίκο του Δημέα. Ως εκ τούτου, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε από τις παραπάνω παρατηρήσεις το συμπέρασμα ότι ο ποιητής προκρίνει την ιδέα της ιδιοτελούς δράσης, καθιστώντας την προϋπόθεση για την ευτυχή κατάληξη της πλοκής σε σχέση

⁴⁸ Φουντουλάκης 2004,75.

με αυτήν της ανιδιοτελούς στο όριο της αυτοθυσίας, την οποία παρουσιάζει ως παράγοντα καθυστέρησης του happy end της κωμωδίας. Υπό αυτήν την οπτική είναι δυνατό να κάνουμε λόγο για απενοχοποίηση της ιδιοτέλειας από τον Μένανδρο στους *Επιτρέποντες*.

5.5 Ο ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΟΡΓΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΩΣΤΡΑΤΟ

Στο *Δύσκολο* του Μενάνδρου συναντάμε τα δραματικά πρόσωπα Σώστρατος και Γοργίας, τα οποία εξ' αρχής παρουσιάζονται ως θύματα μίας μεταξύ τους παρεξήγησης-καθώς ο Γοργίας θεωρεί ότι ο Σώστρατος επιθυμεί να αποπλανήσει την αθώα ετεροθαλή αδερφή του-και εν τέλει συνδέονται με το δεσμό της φιλίας. Πέρα από τον φιλικό δεσμό, ωστόσο, υπάρχει-μεταξύ άλλων-ακόμα σημείο σύγκλισης μεταξύ αυτών των δύο δραματικών προσώπων το οποίο επιτρέπει τη συνεξέτασή τους. Ειδικότερα, οι δύο άντρες δρουν καταλυτικά ο ένας για τη ζωή του άλλου. Χάρη στο Γοργία ο Σώστρατος θα παντρευτεί την αγαπημένη του και χάρη στο Σώστρατο ο Γοργίας θα παντρευτεί την πλούσια αδερφή του φίλου του, αλλάζοντας έτσι τη ζωή του.

Ωστόσο, πέρα από τα σημεία σύγκλισης μεταξύ των δύο φίλων υπάρχει-μεταξύ άλλων-μία βασική διαφορά η οποία θα αποτελέσει τον κεντρικό άξονα συνεξέτασής τους στην παρούσα ενότητα. Πρόκειται για την ιδιοτέλεια η οποία περιγράφει το χαρακτήρα του Σώστρατου σε αντίθεση με την ανιδιοτέλεια η οποία συνιστά κεντρικό στοιχείο της προσωπικότητας του Γοργία. Ο Σώστρατος στο σύνολο της κωμωδίας δίνει την εντύπωση ενός εγωκεντρικού ήρωα, του οποίου το ενδιαφέρον εξαντλείται στην επιθυμία του να παντρευτεί την κόρη του Κνήμωνα. Μάλιστα, αυτό το δραματικό πρόσωπο έχει το προφίλ του εγωιστή ο οποίος αναμένει από τους γύρω του να τον βοηθήσουν.⁴⁹Εντούτοις, ο Γοργίας προβάλλεται από τον Μένανδρο ως συνετός και μονίμως ανήσυχος για την τύχη των ανθρώπων οι οποίοι τον περιβάλλουν.

Αφότου ο Γοργίας πεισθεί για τις αγνές προθέσεις του Σώστρατου, σπεύδει να τον βοηθήσει, επινοώντας ο ίδιος το σχέδιο εξαπάτησης του Κνήμωνα, ώστε να κερδίσει

⁴⁹ Ireland 1994, 6.

την έγκριση για το γάμο με την κόρη του. Μάλιστα, ο ίδιος γίνεται η γέφυρα ανάμεσα στον πλούσιο νεαρό και τον δύστροπο πατριό του.⁵⁰ Μπορεί μεν ο αγροτικός κόπος τον οποίο κατέβαλε ο Σώστρατος να μην άσκησε την επιθυμητή επιρροή στον Κνήμωνα, αφού δεν συναντήθηκαν οι δυο τους στο χωράφι, ωστόσο εντυπωσίασε το δραματικό πρόσωπο του οποίου η δράση θα είναι καταλυτική, τον Γοργία.⁵¹ Η προθυμία του φτωχού γεωργού να βοηθήσει τον πλούσιο νεαρό πηγάζει τόσο από τη φιλική του διάθεση απέναντι στον του όσο και από το ενδιαφέρον του για το μέλλον της ετεροθαλούς αδερφής του. Τα κίνητρά του, λοιπόν, για την εμπλοκή του στην υπόθεση του Σώστρατου είναι σαφώς ανιδιοτελή. Στη συνέχεια του έργου ο νεαρός γεωργός δεν διστάζει να διακινδυνεύσει τη ζωή του, προκειμένου να σώσει το θετό πατέρα του, φτάνοντας έτσι στο έπακρον της ανιδιοτέλειας και αγγίζοντας πια το όριο της αυτοθυσίας.

Το γεγονός ότι η ανιδιοτέλεια αποτελεί δομικό στοιχείο του χαρακτήρα του Γοργία γίνεται εμφανές όχι μόνο από τις αποφάσεις τις οποίες ο ίδιος λαμβάνει προς όφελος των άλλων, αλλά και από αυτές οι οποίες αφορούν στον εαυτό του. Πιο συγκεκριμένα, όταν ο Σώστρατος προσφέρει ανιδιοτελώς στον καινούριο φίλο του τη δυνατότητα να παντρευτεί την πλούσια αδερφή του-με όλα τα προτερήματα τα οποία συνεπάγεται για τον φτωχό γεωργό αυτός ο πλούσιος γάμος-ο ίδιος αρχικά αρνείται. Η άρνησή του αυτή βασίζεται στην πεποίθηση ότι δεν είναι σωστό κάποιος να αποκτά πλούτο για τον οποίο δεν έχει κοπιάσει (στ.829-834). Επομένως, ο Γοργίας λειτουργεί με ανιδιοτέλεια όχι μόνο επειδή φροντίζει για το συμφέρον των άλλων, αλλά παράλληλα επειδή παραμελεί το δικό του.

Με βάση τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι ο Σώστρατος και ο Γοργίας συνιστούν αντιπροσωπευτικά δείγματα για το δίπολο ιδιοτέλεια-ανιδιοτέλεια αντίστοιχα.⁵² Ωστόσο, είναι απαραίτητο να επαναλάβουμε ότι η δράση προς ίδιον όφελος του Σώστρατου εξαντλείται σε έναν καλοπροαίρετο σκοπό-στο να παντρευτεί τη φτωχή κοπέλα-και βρίσκει την αιτία της στο συναίσθημα του έρωτα το οποίο έχει εμφυσήσει ο Πάνας στον πλούσιο νεαρό. Ως εκ τούτου, μπορεί μεν στο μεγαλύτερο μέρος του δραματικού χρόνου να προβάλλεται η ιδιοτελής πλευρά του Σώστρατου-καθότι η εφαρμογή του ιδιοτελούς σχεδίου εξαπάτησης από τον ερωτευμένο νεαρό

⁵⁰ Ireland 1994, 3.

⁵¹ Ireland 1995, 162.

⁵² Haegemans 2001, 693.

συνιστά ένα μεγάλο μέρος της κωμωδίας-ωστόσο ο Μένανδρος παρουσιάζει και την ανιδιοτελή όψη του χαρακτήρα του εν λόγω ήρωα⁵³-όταν ο ερωτευμένος νέος μεριμνά για την ευημερία του φίλου του-φανερώνοντας ότι η δράση του Σώστρατου προς ίδιον όφελος οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επήρεια του έρωτά του για την κόρη του Κνήμωνα.

Λαμβάνοντας υπόψιν την παραπάνω παρατήρηση, λοιπόν, είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ότι η επικείμενη αντιπαραβολή των δύο εξεταζόμενων δραματικών προσώπων θα έχει ως κεντρικό άξονα το δίπολο ιδιοτέλεια-ανιδιοτέλεια. Επίσης, αυτή η συνεξέταση θα επιχειρηθεί στην παρούσα εργασία, προκειμένου να θέσει τον προβληματισμό, κατά πόσον η ανιδιοτέλεια του Γοργία ευνοεί την πλοκή του έργου και την ευτυχή έκβασή του και πώς ο τρόπος με τον οποίο ο Μένανδρος παρουσιάζει τα αποτελέσματα της αλτρουιστικής δράσης του φτωχού γεωργού συντελεί στην απενοχοποίηση της ιδέας της ιδιοτέλειας του Σώστρατου.

5.6 Η ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΓΟΡΓΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΑΡΑΚΩΛΥΣΗΣ ΤΟΥ HAPPY END

Όπως έχει αναφερθεί αρκετές φορές στην παρούσα εργασία, στον *Δύσκολο* του Μενάνδρου το ευτυχές τέλος επιτυγχάνεται με το γάμο της κόρης του Κνήμωνα με το Σώστρατο και την προοπτική του γάμου του Γοργία με την αδερφή του πλούσιου φίλου του. Η χαρούμενη και χιουμοριστική διάθεση της τελευταίας πράξης της κωμωδίας ενισχύεται, μάλιστα, από την παρουσία του Κνήμωνα στην τελετή. Στο εν λόγω έργο, λοιπόν, δεν είναι μόνο ένας ο γάμος ο οποίος λαμβάνει χώρα και στον οποίο συνίσταται το happy end-όπως είθισται να συμβαίνει στα έργα της Νέας Κωμωδίας-αλλά δύο. Με αφορμή το ζήτημα του επικείμενου γάμου του Γοργία με την αδερφή του Σώστρατου δίνεται η ευκαιρία στους θεατές να δουν την ανιδιοτελή πλευρά του χαρακτήρα του πλούσιου νεαρού και να σχηματίσουν ακόμα καλύτερη γνώμη γι' αυτόν τον ήρωα, με συνέπεια να τους ικανοποιήσει ακόμα περισσότερο η επίτευξη του στόχου του.

⁵³ Haegemans 2001,693.

Επιπλέον, χάρη σε αυτόν το δεύτερο γάμο ο Μένανδρος ενδέχεται να κερδίσει περισσότερη εύνοια από το κοινό για την έκβαση την οποία επιλέγει να δώσει στην κωμωδία του. Το ενδεχόμενο αυτό στηρίζεται, όχι μόνο στην ιδέα ότι ένας γάμος είναι εξ' ορισμού στη Νέα Κωμωδία ένα ευτυχές γεγονός, αλλά και στο ότι ο συγκεκριμένος γάμος θα ευνοήσει έναν ήρωα ο οποίος εξ αρχής έχει το κοινό με το μέρος του. Ειδικότερα, ο Γοργίας έχοντας επιδειξεί καθ' όλη τη διάρκεια του έργου μόνο θετικές ποιότητες με τη δράση του, έχει κερδίσει τη συμπάθεια των θεατών και είναι αναμενόμενο να επιθυμούν μία καλύτερη τύχη γι' αυτόν τον καταπονημένο και φτωχό ήρωα-όπως και για τον Σώστρατο ο οποίος με το δικό του τρόπο έχει επίσης προκαλέσει θετική εντύπωση στο κοινό.⁵⁴

Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε ότι η ανιδιοτέλεια του φτωχού γεωργού-η οποία εν προκειμένω έγκειται στην άρνησή του να γίνει αποδέκτης ενός πλούτου για τον οποίο δεν έχει κοπιάσει-δημιουργεί ένα εμπόδιο στο να οδηγηθεί η πλοκή στο καλύτερο δυνατό happy end, καθώς έχει ως συνέπεια, ο Γοργίας να αρνείται το γάμο με την αδερφή του Σώστρατου-ο οποίος γάμος θα επιφέρει ακόμα μεγαλύτερη ικανοποίηση στους θεατές του έργου. Ωστόσο, σε αυτήν την καθυστέρηση της ενίσχυσης του happy end, λόγω της ανιδιοτέλειας του Γοργία, δίνει τέλος η αποφασιστικότητα και επιμονή του φίλου του (στ.832)-σε συνδυασμό με τις προτροπές του Καλλιπίδη. Εκ του αποτελέσματος, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε ότι γίνεται εμφανές ότι η ανιδιοτέλεια σε έναν τέτοιο βαθμό δεν ευνοεί την καλύτερη δυνατή έκβαση στην εν λόγω κωμωδία και είναι απαραίτητο να περιοριστεί-στο εν λόγω δραματικό πλαίσιο.

Το παραπάνω επιχείρημα θα μπορούσε να ενισχυθεί και από την άποψη την οποία εκφράζει η Κ. Haegemans σε σχέση με το υποθετικό σενάριο να μην παντρευόταν ο Γοργίας την πλούσια κοπέλα. Ειδικότερα, σύμφωνα με την εν λόγω μελετητή, ο φτωχός γεωργός διέτρεχε τον κίνδυνο να μετατραπεί σε μισάνθρωπο όπως ο Κνήμων, εάν υπέμενε για περισσότερο χρονικό διάστημα τις δυσχέρειες της οικονομικής του κατάστασης. Κατά την Haegemans ο φτωχός γεωργός είναι μία εικόνα τού τι θα μπορούσε να ήταν ο Κνήμων, εάν η ζωή του ήταν πιο εύκολη και το αντίστροφο. Υπό αυτό το πρίσμα η ανιδιοτέλεια του Γοργία δεν συνιστά απλά ένα εμπόδιο για το

⁵⁴ Zagagi 1979,47.

καλύτερο δυνατό happy end, αλλά ενδεχομένως θα οδηγήσει και σε αρνητική εξέλιξη του χαρακτήρα του.⁵⁵

Στην τελευταία πράξη του έργου ο Γοργίας πείθεται -καθότι αποδεικνύεται πιο ελαστικός από τον Κνήμωνα,⁵⁶ παρά κάποια στοιχεία τα οποία επιτρέπουν τον παραλληλισμό τους-και η υπόθεση κλείνει με την προοπτική του γάμου του με την αδερφή του Σώστρατου. Σε αυτήν την έκβαση θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε την ιδέα ότι ένα κοινωνικό σύνολο ευνοείται περισσότερο όταν τα μέλη του φροντίζουν τόσο για τα άτομα τα οποία τα περιβάλλουν όσο και για τον ίδιο τους τον εαυτό. Με βάση αυτήν την παρατήρηση, λοιπόν, η ιδιοτέλεια στο βαθμό που δεν παραβιάζει την ελευθερία των άλλων φαίνεται να προκρίνεται από τον Μένανδρο-όπως βλέπουμε στην περίπτωση του Σώστρατου ο οποίος εφάρμοσε ένα σχέδιο για να παντρευτεί την κοπέλα την οποία ερωτεύτηκε-σε σχέση με την υπέρμετρη ανιδιοτέλεια η οποία εγγίζει την έννοια της αυτοθυσίας, και κατά συνέπεια απενοχοποιείται.

5.7 Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ ENANTI ΤΗΣ ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ

Στην κωμωδία *Δύσκολος* του Μενάνδρου ο καλόκαρδος Γοργίας, σπεύδοντας να σώσει τον Κνήμωνα μετά την πτώση του στο πηγάδι, διακινδυνεύοντας τη ζωή του, καταφέρνει να κερδίσει την ευγνωμοσύνη και εμπιστοσύνη του θετού πατέρα του. Ο «δύσκολος» γεωργός, μάλιστα, αναγνωρίζοντας στο Γοργία την ανιδιοτελή δράση του και εκτιμώντας τη σωτήρια παρέμβασή του, τού παραθέτει το δικαίωμα να επιλέξει εκείνος σύζυγο για την κόρη του (στ.732-749).

Αυτή η πράξη υπέρμετρης ανιδιοτέλειας του Γοργία προς έναν άνθρωπο ο οποίος δεν τον έχει αντιμετωπίσει μέχρις ώρας με καλοπροαίρετη διάθεση, ωθεί τον Κνήμωνα να κάνει την αυτοκριτική του και να παραδεχτεί τα λάθη του (στ.711-735). Σε αυτό το σημείο του έργου ο δύστροπος γεωργός αναφέρεται-μεταξύ άλλων-στους λόγους οι οποίοι τον ώθησαν στην επιλογή της απομόνωσης και της αποστροφής των συνανθρώπων του. Αυτοί οι λόγοι συνοψίζονται στην πεποίθηση του Κνήμωνα ότι όλοι οι άνθρωποι αποσκοπούν στο συμφέρον τους. Η ιδιοτέλεια, λοιπόν, των

⁵⁵Haegemans 2001,675, 695-696.

⁵⁶ Ireland 1995, 166.

ανθρώπων οι οποίοι τον περιέβαλλαν καλλιέργησε στο φιλόπονο γεωργό το στοιχείο της μισανθρωπίας και την επιθυμία του για μοναξιά.

Αυτήν την απόλυτη κρίση του Κνήμωνα επιτυγχάνει να μετριάσει ο Γοργίας με την καθόλα ανιδιοτελή δράση του η οποία μάλιστα επιφέρει την έγκρισή του για το γάμο της κόρης του με το Σώστρατο. Το γεγονός ότι ο νεαρός αγρότης ανταποδίδει καλοσύνη στην μέχρι τότε άσχημη στάση του Κνήμωνα απέναντί του, πείθει τον θετό πατέρα του ότι είναι πιθανή μία ευγενής συμπεριφορά από τους ανθρώπους.⁵⁷ Δεν είναι εύλογο ο Γοργίας ο οποίος ήταν για χρόνια αντιμέτωπος με την εχθρική στάση του πατριού του να λειτουργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο.⁵⁸ Ωστόσο, ο Κνήμων δηλώνει ότι ναι μεν δεν θα συνιστά πλέον εμπόδιο για τις αποφάσεις στη ζωή της κόρης και του θετού γιου του, αλλά επιθυμεί να συνεχίσει τη ζωή του ερημικά και να μην αλλάξει το δύστροπο χαρακτήρα του (στ.735). Η ανιδιοτέλεια του Γοργία, λοιπόν, παρότι άμβλυσε σε έναν βαθμό την ακαμψία του Κνήμωνα, δεν κατάφερε να αποκαταστήσει τη βλάβη την οποία προξένησε στην ψυχοσύμβασή του στο παρελθόν η ιδιοτέλεια των συνανθρώπων του.

Με βάση αυτήν την παρατήρηση θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε τη γνώμη ότι ο Μένανδρος στο έργο του *Δύσκολος*, σε ό,τι αφορά το χαρακτήρα του Κνήμωνα, προβάλλει τη νίκη της ιδιοτέλειας επί της ανιδιοτέλειας. Λαμβάνοντας υπόψιν την απόφαση του Κνήμωνα να παραμένει μακριά από τους ανθρώπους, στην οποία τον οδήγησε πριν κάποια χρόνια η ιδιοτέλεια του ανθρώπινου περιβάλλοντός του, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι ο Μένανδρος στην εν λόγω κωμωδία αναγνωρίζει την ιδιοτέλεια ως ένα ανθρώπινο στοιχείο με μεγαλύτερη ισχύ από αυτήν της ανιδιοτέλειας αντίστοιχα.

Εάν δεχτούμε ότι το παραπάνω συμπέρασμα ευσταθεί, θα ήταν δυνατό να διακρίνουμε το αντίστοιχο κοινωνικό μήνυμα του έργου το οποίο αυτό συνεπάγεται. Ειδικότερα, θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι στη συνείδηση των θεατών, μέσα από το εν λόγω έργο του Μενάνδρου, προωθείται η ιδέα ότι η ιδιοτέλεια έχει μεγαλύτερη δύναμη από την ανιδιοτέλεια και δρώντας κάποιος ιδιοτελώς ενδέχεται, όχι μόνο να επιτύχει περισσότερα για τον εαυτό του, αλλά και να επισκιάσει μία αντίστοιχη ανιδιοτελή δράση. Σαφώς αυτή η σκέψη θα μπορούσε να προκύπτει κατόπιν μίας

⁵⁷ Post 1960,160.

⁵⁸ Ireland 1995, 160.

απλούστευσης των ιδεών τις οποίες προωθεί το κείμενο του Μενάνδρου, ωστόσο δεν παύει να αποτελεί μία από τις πιθανές ερμηνείες των ιδεών τις οποίες συναντάμε στην εξεταζόμενη κωμωδία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κλείνοντας αυτήν την εργασία θα μπορούσαμε να προβληματιστούμε σε σχέση με την κεντρική ιδέα της, αυτήν της απενοχοποίησης της ιδιοτελούς δράσης. Εάν δεχτούμε, εν τέλει, ότι προωθείται μία τέτοιου είδους ιδέα στα δύο εξεταζόμενα έργα του Μενάνδρου, είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ότι η εν λόγω απενοχοποίηση υφίσταται μόνο υπό προϋποθέσεις. Όπως αναφέρθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της μελέτης, η ιδιοτελής δράση των συνεξεταζόμενων ηρώων, εκ του αποτελέσματος δεν παραβίαζε την ελευθερία των ανθρώπων του περιβάλλοντός τους, αντιθέτως μάλιστα λειτούργησε ευεργετικά απέναντί τους.

Το γεγονός ότι μέσω του ιδιοτελούς σχεδίου τους οι δύο ήρωες κατόρθωσαν μία ευτυχή εξέλιξη στη ζωή τόσο των ίδιων όσο και των συνανθρώπων τους συνδέεται με το βαθμό της ιδιοτελείας τους. Μία πιθανή ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζει ο Μένανδρος τη δράση αυτών των δύο χαρακτήρων θα μπορούσε να είναι ότι το να σκέφτεται κάποιος το συμφέρον του με μέτρο μπορεί να λειτουργήσει προς όφελος του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Στην παρατήρηση αυτή θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε την ιδέα της αριστοτελικής μεσότητας η οποία ενδεχομένως επηρέασε το δραματουργό. Ο Μένανδρος, εικάζεται, ότι είχε παρευρεθεί σε διαλέξεις του Αριστοτέλη και μάλιστα υπήρξε μαθητής του Θεόφραστου ο οποίος διαδέχτηκε τον φιλόσοφο στο Λύκειο.⁵⁹

Πέρα, όμως, από την αριστοτελική επιρροή στην ιδέα της απενοχοποίησης της ιδιοτελούς δράσης με μέτρο, θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για τον ανθρωπισμό του Μενάνδρου. Χρησιμοποιούμε αυτόν τον όρο εδώ, όχι με την έννοια του αναγεννησιακού ουμανισμού, αλλά με αυτήν της πίστης του Μενάνδρου στον

⁵⁹ Quinn 1949,490.

άνθρωπο.⁶⁰ Ο ανθρωπισμός του ποιητή έγκειται στο ότι δεν παρουσιάζει τους χαρακτήρες των έργων του ως ήρωες, αλλά ούτε και ως κακούργους. Στις κωμωδίες του τα δραματικά πρόσωπα προβάλλονται τόσο με θετικά όσο και με αρνητικά στοιχεία. Ο Μένανδρος δεν εξιδανικεύει τους ήρωές του, αλλά παράλληλα είναι επιεικής με τα ελαττώματα τους τα οποία συνάδουν με την ανθρώπινη φύση.⁶¹

Στο πλαίσιο αυτής της ανθρωπιστικής διάθεσης του ποιητή είναι δυνατό να γίνει λόγος για απενοχοποίηση της ιδέας της ιδιοτέλειας. Στους *Επιτρέποντες* και στο *Δύσκολο* βλέπουμε ότι ο άνθρωπος, σταθμίζοντας για τη δράση του το συμφέρον του, είναι δυνατό να διευκολύνει το κοινωνικό περιβάλλον του, καθότι μέσω της καθεαυτής του ευημερίας θα είναι σε θέση να συνδράμει στην ευημερία του συνόλου. Εντούτοις, χάρη στα δραματικά πρόσωπα Σαμία και Γοργία, έγινε εμφανές, σύμφωνα με την έκβαση των αντίστοιχων έργων, ότι η ανιδιοτέλεια σε έναν πολύ έντονο βαθμό, είναι ικανή να βλάψει όχι μόνο τους φορείς της, αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο του οποίου αυτοί αποτελούν μέλη.

Οι παραπάνω ιδέες στα εξεταζόμενα μενάνδρεια έργα, θα ήταν δυνατό να συνδέονται και με την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της Αθήνας στην εποχή του ποιητή. Είναι γεγονός ότι στην εν λόγω χρονική περίοδο η αθηναϊκή δημοκρατία έχει εκλείψει και ο Δημήτριος Φαληρέας-φίλος του Μένανδρου-κατέχει την εξουσία. Η εποχή του ηρωισμού στην Αθήνα αποτελεί παρελθόν και όλοι οι πολίτες τίθενται υπό την εξουσία του μονάρχη. Με αυτό το νέο πολιτικό καθεστώς θα μπορούσε να συνάδει η ιδέα της ομόνοιας⁶² και εξίσωσης των πολιτών-οι οποίοι βρίσκονται υπό την εξουσία του μονάρχη-στο πλαίσιο της συμφιλίωσης με την έννοια της ιδιοτέλειας η οποία στρέφει το ενδιαφέρον του ατόμου στον εαυτό του, σε βάρος του ηρωικού ιδεώδους. Η παρακμή της αθηναϊκής δημοκρατίας και η νέα τάξη πραγμάτων θα μπορούσαν να συνιστούν παραμέτρους οι οποίες οδηγούν το δραματουργό στην προώθηση ιδεών περί συνένωσης⁶³ των κοινωνικών τάξεων-εάν συμφωνήσουμε με τον Ireland στο ότι ο Μένανδρος, μέσω των γάμων στο έργο *Δύσκολος*, γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο.⁶⁴ Σε αυτό το σημείο είναι αναγκαίο να αναφέρουμε ότι η L.A. Post στο άρθρο της «Virtue

⁶⁰ Φουντουλάκης 2004,157.

⁶¹ Quinn 1949,492.

⁶² Post 1960, 156.

⁶³ Mcdonald 2016,54-56.

⁶⁴ Ireland 1995, 166.

Promoted in Menander's *Dyskolos*» κάνει λόγο για την πιθανότητα προπαγάνδας του Δημήτριου Φαληρέα μέσω των έργων του Μενάνδρου. Μάλιστα, η ίδια αναφέρει ότι η ιδέα ότι ο Δημήτριος Φαληρέας μπορεί να είχε σχέση με την προώθηση της ενότητας των πολιτών στα έργα του Μενάνδρου δημοσιεύτηκε πρώτη φορά από τον Momigliano στο *Rivista storica italiana*.⁶⁵

Ωστόσο, οποιαδήποτε αναφορά στις φιλοσοφικές επιδράσεις στη δραματουργία του Μενάνδρου ή σε πολιτικού τύπου προπαγανδιστικές τεχνικές από τον ποιητή δεν μπορεί παρά να αποτελεί εικασία. Διαβάζοντας κάποιος τα δύο μενάνδρεια έργα τα οποία αποτέλεσαν σημείο αναφοράς της παρούσας εργασίας, μπορεί να αναγνωρίσει την ευχάριστη και εύθυμη ατμόσφαιρα την οποία δημιουργεί στις κωμωδίες του ο δραματουργός και τη ρεαλιστική προσέγγιση του ανθρώπινου χαρακτήρα. Παρουσιάζοντας ανθρώπινους τύπους οι οποίοι, παρά την δυσμενή τους θέση, διατίθενται να ενεργήσουν δυναμικά, ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες της ζωής τους και των ανθρώπων γύρω τους-όπως η Αβρότονον-και άλλους οι οποίοι γενναιόδωρα επιθυμούν να μοιραστούν τα αγαθά τους τα οποία δεν τους καλλιεργούν το αίσθημα της υπεροχής-όπως ο Σώστρατος-παρουσιάζει μία από τις θετικές πλευρές της ανθρώπινης φύσης. Το γεγονός, μάλιστα, ότι αυτή η όψη του ανθρώπινου χαρακτήρα δεν τίθεται σε ένα πλαίσιο εξιδανίκευσης, αλλά ρεαλισμού, θα μπορούσε να συνιστά ένα ελπιδοφόρο μήνυμα για όλους εμάς οι οποίοι αποτελούμε το κοινό του Μενάνδρου.

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ

- Arnott, G. 1981. «Moral Values in Menander», *Philologus*, Vol. 125, Issue 1-2, 215-227
- Φουντουλάκης, Α. 2004. *Αναζητώντας τον διδακτικό Μενάνδρο*. Αθήνα.
- Gomme A. W., Sandbach F.H. 1973. *Menander A Commentary*. Oxford.
- Haegemans, K. 2001. «Character Drawing in Menander's *Dyskolos*: Misanthropy and Philanthropy», *Mnemosyne*, Vol. 54, Issue 6, 675-696

⁶⁵ Post 1960,156.

- Heap, A.M. 2002-03. «The Baby as a Hero? The Role of Infant in Menander», *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, Vol. 46 (2002-03), 77-129
- Ireland, S. 1995. *Menander: The bad-tempered Man: Dyskolos: edited with Translation, Introduction and Commentary by Stanley Ireland*. Warminster, Wiltshire.
- Ireland, S. 2010. *Menander: The Shield and the Arbitration*. Oxford.
- Ireland, S. 1994. «Personal Relationships and other Features of Menander», *Electronic Antiquity: Communicating the Classics*: Vol.2, Number 4
- Krauss, A. & Miner, J. 2009. «From “G” to “PG-13” : The Passion of Sostratos in Menander’s Dyskolos», *Helios*, Vol.36, no.2, 99-116
- McDonald, M.W. 2016. *The Good, the Bad, and the Grouch: A Comparison of Characterization in Menander and the Philosophers*. Ohio.
- Post, L.A. 1960. «Virtue Promoted in Menander’s *Dyscolus*», *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 91, 152-161
- Quinn, J.D. 1949. «Menander and his Proverbs», *The Classical Journal*, Vol. 44, No. 8, 490-494
- Rosivach, V.J. 1998. *When a Young Man falls in Love: The Sexual Exploitation of Women in New Comedy*. Routledge.
- Sandbach, F.H. 1972. *Menandri reliqviae selectae*. Oxford.
- Sommerstein, A.H. 2013. *Menander Samia*. Cambridge.
- Traill, A.E. 1997. *Menander’s Hetairai, Social Context and Dramatic Function*. Cambridge.
- Traill, A.E. 2008. *Women and the Comic Plot in Menander*. Cambridge.
- Vester, C.M. 2004. *Citizen Production, Citizen Identity: The Role of Mother in Euripides and Menander*. Washington.
- Zagagi, N. 1979. «Sostratos as a Comic, Overactive and Impatient Lover: On Menander’s Dramatic Art in His Play *Dyskolos*», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 36, 39-48